

उपलब्ध लिपि-प्रकाश

रवि शाक्य
इखाउँ, यल

नेपाल लिपि-प्रकाश

नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान

नेपाल लिपि-प्रकाश

हेमराज शाक्य

नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान
काठमाडौं, नेपाल

प्रकाशक

नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान

कमलादी, काठमाडौं

नेपाल ।

पहिलो संस्करण

वि. सं. २०३०

मूल्य

मुद्रकः

जोरगणेश प्रेस (प्रा) लि.

बालाजु औद्योगिक क्षेत्र

काठमाडौं ।

भूमिका

नेपालका प्राचीन संस्कृति र ज्ञान-विज्ञानका भण्डार भएका पुस्तकालय (जस्तो बीर पुस्तकालय, हाल राष्ट्रिय अभिलेखालय), संग्रहालय (जस्तो छाउनी म्यूजियम, हाल राष्ट्रिय संग्रहालय), प्राचीन राजप्रासाद (जस्तो हनुमान ढोका) इत्यादि राणाशासकहरूका पालामा उनीहरूका प्रियपात्र भएका विदेशी विद्वान् र अन्वेषकहरूको निमित्त सदा खुला भए पनि, नेपाली विद्वान् र अन्वेषकहरूको निमित्त बन्द नै थिए । अर्थात् भन्नुको तात्पर्य यो हो कि राणाशासकहरूलाई रिझाएर नेपालभित्र पस्न अनुमति पाएका विदेशी विद्वान्हरूले मात्र नेपालको संस्कृति र इतिहाससम्बन्धी अन्वेषण र अध्ययन गर्ने एकाधिकार झैं पाए, अरू चाहिँ बञ्चित भए । त्यसबेला कुनै नेपाली विद्वान्ले नेपालभित्र बसी नेपालसम्बन्धी ऐतिहासिक तथ्यहरू अन्वेषण र अनुसन्धान गरी प्रकाशमा ल्याउने हिम्मत गर्न सकेनन् । एक त सम्भव पनि थिएन, सम्भव नै भएमा पनि “मकै पर्व” झैं एक पर्व उब्जिहाल्थ्यो । यसैले स्कूल कलेजमा समेत नेपाली इतिहासको पठनपाठन एक किसिमले बञ्चित नै थियो । केवल एक दुई घरानिया भाइ भारादार तथा लब्धप्रतिष्ठ विद्वान्हरूका घरमा हस्तलिखित वंशावलीहरूसम्म सुरक्षित अवस्थामा हुन्थे । इतिहास र संस्कृतिका अधिकांश सामग्रीहरूचाहिँ विभिन्न रूप र अवस्थामा यत्र तत्र असुरक्षित अवस्थामा नै मिल्निएका हुन्थे ।

२००७ सालको क्रान्तिपछि जब प्रजातन्त्रको उदय भयो त्यस बेलादेखि भने नेपालको इतिहास र संस्कृतिको अन्वेषण र अनुसन्धान, अध्ययन र विश्लेषण, प्रचार र प्रसार गर्ने क्षेत्रमा पनि नौला नौला प्रयासहरू देखा परे । नेपालका ऐतिहासिक र सांस्कृतिक निधिहरूको अन्वेषण र अध्ययन गर्ने सौभाग्य सबैले पाए । नेपाली इतिहास र संस्कृतिप्रतिको अध्ययनमा जनरुचि बढ्न थाल्यो । पूर्वी इतिहास र संस्कृतिमा अभिरुचि राख्ने विदेशी विद्वान् र अन्वेषकहरूको दृष्टि नेपालमा केन्द्रित भयो । यता नेपाली विद्वान्, अन्वेषक तथा इतिहास र संस्कृतिका विद्यार्थीहरूको ध्यान पनि नेपाली इतिहास र संस्कृतिको खोज र अध्ययनमा विशेषतः आकर्षित हुन थाल्यो । फलतः नेपाली इतिहास, संस्कृति, साहित्य तथा पुरातत्वका क्षेत्रमा यत्र तत्र छरिएका सामग्रीहरूको खोजी र अध्ययन आवश्यक र अनिवार्य भयो, यस क्षेत्रमा प्रशस्त सामग्रीहरू देखा पर्न पनि थाले । तर, नेपाल अधिराज्यभित्र छरिएका यस किसिमका महत्वपूर्ण एवं अमूल्य सामग्रीहरू जस्तो कीर्तिस्तम्भ लेख, शिलालेख, सुवर्णपत्र, ताम्रपत्र, ताडपत्र, काष्ठपत्र, इष्टिकापत्र, भुजपत्र, हस्तलिखित ग्रन्थ, विभिन्न धातु मुद्रा आदि आदिमा विभिन्न प्राचीन लिपि नै लेखिएका हुन्थे । यस किसिमका महत्वपूर्ण ऐतिहासिक, सांस्कृतिक र पुरातात्विक सामग्रीहरूको अन्वेषण, अध्ययन र अनुसन्धानका निमित्त विभिन्न प्राचीन लिपिको ज्ञान अत्यावश्यक र अनिवार्य नै भयो, अझ समयानुसार क्रमशः परिवर्तित हुंदै गैरहेको लिपि विकास क्रमको ज्ञान पनि । लिपि र लिपि विकासको ज्ञानको अभावमा तथा अपरिपक्वतामा तथा एक थोक लेखिएकोमा अर्को थोक पढिन जाँदामा अर्थको अनर्थ हुन जाने तथा मितिको निर्धारण आदिमा आकाश पातालको फरकसमेत पर्न जाने भयो । अतः नेपालका इतिहास, संस्कृति र पुरातत्वको क्षेत्रमा लिपि ज्ञान र लिपिविशेषज्ञहरूको आवश्यकता बढ्न थाल्यो । लिपि विशेषज्ञहरूले यी क्षेत्रहरूमा महत्वपूर्ण सेवा प्रदान गरे तथा अनेकन खोजपूर्ण कार्यद्वारा नौला प्रकाशहरू ल्याए ।

यस प्रसङ्गमा हाम्रो निमित्त विभिन्न लिपिहरूको विवरण र विकास क्रमको सुगम जानकारी दिने लिपिविषयक एउटा सर्वाङ्गीण गृहकिलो पुस्तक (Nepalese Palaeography) को ज्यादै ठूलो अभाव महसूस हुन थाल्यो । हुन त नेपाल एक सानो देश हो, तर हिमवत्खण्डमा अवस्थित यो देशको इतिहास, संस्कृति, पुरातत्व तथा अनेक ज्ञान-विज्ञानको क्षेत्रमा निकै उच्च स्थान रहिआएको छ । यहाँ समय समयमा अनेक प्रकारका लिपिहरूको विकास भयो । यहाँका लिपिहरू उदाहरणार्थ रञ्जना र कूटाक्षर तिब्बत, चीन, मंगोलिया आदि देशहरूमा समेत प्रचलन हुन पुगे ।

विशेषतः हाम्रो देशमा पुरातत्वको महत्व र गतिविधि बढ्नुको साथै अनेक पुरातात्विक उपलब्धिहरू पनि देखा पर्न थालेपछि, तथा त्रिभुवन विश्व विद्यालयमा प्राचीन इतिहास र संस्कृतिको पठनपाठन चालू भएपछि प्राचीन लिपिविषयक एक प्रामाणिक पुस्तकको खाँचो भैरहेको थियो । इतिहास र संस्कृतिप्रेमी विद्वान् र अन्वेषकहरूको निमित्त त यस किसिमको पुस्तकको नितान्त दरकार परिरहेको थियो । अनि यही अभाव पूर्ति गर्नुको निमित्त नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठानले प्रस्तुत पुस्तक प्रकाशनमा ल्याउने आयोजना गरेको हो ।

यो पुस्तक विशेषतः नेपालसम्बन्धी अन्वेषण गर्ने विद्वद्बर्ग, इतिहासकारहरूलाई तथा नेपालको इतिहास, संस्कृति र पुरातत्वका विद्यार्थीहरूलाई ज्यादै उपयोगी सिद्ध हुनेछ । अझ यो पुस्तकले सर्वसाधारण जनतामा पनि प्राचीन लिपिको महत्व र विशेषताको जानकारी दिनेछ तथा यसको माध्यमबाट यत्र तत्र मिल्किएका शिलास्तम्भ, शिलालेख, सुवर्णपत्र, ताम्रपत्र, हस्तलिखित ग्रन्थहरूको सुरक्षा एवं संरक्षण गरिनुपर्दछ भन्ने राष्ट्रिय भावनालाई उद्बोधित गरी बलियो टेवा पनि दिनेछ ।

अन्त्यमा, नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान, संस्कृति उपविभाग नं. २ को परियोजनाबमोजिम अथक परिश्रम गर्नु भई यो पुस्तक लेखिदिनुभएकोमा लिपिविशेषज्ञ श्री हेमराज शाक्यज्यूलाई प्रज्ञा-प्रतिष्ठानको तर्फबाट म विशेष धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु र आशा गर्दछु नेपालको इतिहास, संस्कृति र पुरातत्वको क्षेत्रमा श्री शाक्यज्यूबाट यस्तै किसिम अमूल्य सेवा सतत भइने रहनेछ ।

२०३० फागुन

सत्यमोहन जोशी
आयोजक
संस्कृति उपविभाग नं. २
ने. रा. प्र. प्र.

प्राकथन

सर्वोच्च हिमालय मणिमुकुट भएको हाम्रो सुन्दर शान्त विशाल नेपालमा विभिन्न देवदेवता र मानव जातिको बसोबास छ । प्रत्येक जातिका भिन्नभिन्न भाषा र रीतिस्थितिरिबाज छन् । विभिन्न जातिका विभिन्न प्रकारका संगीत नृत्य कला प्रचलित छन् । विभिन्न जातिका विभिन्न किसिमका किंवदन्ती र दन्त्यकथा छन् । विभिन्न ठाउँमा विभिन्न प्रकारका मेला यात्राहरू छन् । विभिन्न जातिका आफ्ना आफ्ना भाषा छन् । अनि आफ्नो मनोभाव अभिव्यक्त गर्न भाषाको आवश्यकता भए झैं, त्यही भाषा तथा भाषासंग सम्बन्धित साहित्यलाई यथावत् सुरक्षित गर्न लिपिको माध्यमको सर्वोपरि भूमिका हुन्छ ।

हाम्रो देशको सभ्यता, संस्कृति, कलाकौशल तथा ज्ञान विज्ञानको इतिहास, कथा र पुराणको आधारमा भन्ने हो भने अनन्तकालदेखि नै चलिआएको विदित हुन्छ । तथापि प्राचीन लिपिबद्ध प्रमाण भने दुर्लभ छ । तर आजको वैज्ञानिक युगमा पौराणिक कथाको लेखमाथि मात्र गौरव गरेर सन्तोष गर्नु तथा विश्वास राख्नु उचित हुंदैन । हामीलाई आफ्नो अतीतकालको गौरव एवं प्रशंसा सुन्नुभन्दा आफ्नै आँखाले अवशेषकै रूपमा भए पनि अवलोकन गर्न पाउनु सार्थक हुन्छ । हाम्रा प्राचीन राजा अंशुवर्माको कैलासकूट भवनलाई चिनिया यात्रीहरूले मुक्तकण्ठले प्रशंसा गरेका छन् । हाम्रा इतिहासमा पनि यसको वर्णन पाइन्छ । स्वयं राजा अंशुवर्माले पनि यस भवनलाई “क्षितितलतिलक र कुतूहलजननतानिमेखनयनावलोक्यमान” आदि वाक्यले प्रशंसा गरेका थिए । परन्तु यस कैलासकूट भवनको अवशेषसम्म पनि हामीले भेट्न सकेका छैनौं । यस्तै ‘भद्राधिवास भवन’ एवं ‘मानगृहको’ पनि उही अवस्था छ । यी ऐतिहासिक समस्याहरू सुल्झाउनको लागि पुरातत्त्ववेत्ताहरू प्राचीन महत्वपूर्ण भवनको खण्डहरहरूको अनुसन्धान गर्छन्, साथसाथै ती ठाउँबाट प्राप्तहुने भग्नावशेषहरूको सुरक्षा तथा संचय गर्नुको अतिरिक्त पुरातात्विक प्रक्रियाद्वारा तिनको विश्लेषण गरी ती सबको महत्व जनसमक्ष प्रकाशमा ल्याइदिन्छन् । कारण “जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी” भन्ने झैं आफ्नो देशको सभ्यता र संस्कृति भनेको सबैलाई आफ्नो प्राणभन्दा पनि प्यारो हुन्छ । यस सन्दर्भमा, स्वर्गीय श्री ५ महेन्द्रको महान् वाणीको सम्मना हुन आउँछ—त्यो हो—“नेपालको अस्तित्व भेटियो भने नेपालीको अस्तित्व पनि भेटिन्छ ।” अनि सभ्यता र संस्कृतिको इतिहास तथा त्यसका विकासक्रम र पुरातात्विक महत्व बुझाउन जुन पुरातात्विक वस्तुमा अंकित विभिन्न सांकेतिक एवं प्राचीन लिपिहरूको अध्ययन गरिन्छ, त्यही लिपिको अर्थ प्रतिपादनको निमित्त प्राचीन लिपिको अनुसन्धान बढो महत्वपूर्ण विषय भएको छ ।

प्राचीन लिपिलाई अर्को दृष्टिले हेर्ने हो भने हाम्रा प्रातःस्मरणीय पूर्वाचार्यहरूले उच्चकोटिमा पुऱ्याएको साहित्य र संस्कृति अध्ययन गर्ने यो प्रथम खुड्किलो भएको छ । साँच्चै भन्नु भने प्राचीन लिपि नै प्राचीन साहित्य भण्डारको मूलद्वार उघार्ने साँचो हो ।

नेपाल अधिराज्यभित्र पुरातात्विक एवं ऐतिहासिक सामग्रीहरू यत्र तत्र देखापर्छन् । प्राचीन स्मारक, खण्डहरहरू, भग्नावशेष, देवस्थल, विहार, चैत्य, स्तूप, राजप्रासाद, किल्ला कोट, कीर्तिस्तम्भ, शिलापत्र, तालपत्र, भूजापत्र, नीलपत्र, ताम्रपत्र, सुवर्णपत्र, इष्टिकापत्र तथा सिक्का एवं पाण्डुलिपिमा विभिन्न प्रकारका लिपिहरू उत्कीर्ण गरिएका पाइन्छन् ।

प्रस्तुत पुस्तकमा ती विभिन्न प्रकारका लिपिहरूको वर्णमाला व्यासक्य समावेश गर्ने र ती लिपिहरूको पनि संक्षिप्त परिचय प्रकाशमा ल्याउने प्रयास गरिएको छ ।

ब्राह्मी लिपि

नेपालका आजसम्म प्राप्त हुन आएका विविध प्रकारका लिपिहरूमध्ये सबैभन्दा प्राचीन लिपि ब्राह्मी लिपि हो । यस लिपिलाई अशोक लिपि पनि भन्दछन् । सम्राट् अशोकले यस लिपिमा अनेक अभिलेखहरू भारतवर्ष र अन्य ठाउँमा स्थापित गरेका हुनाले यो लिपिको व्यापक रूपमा प्रचार र प्रसार भयो ।

यो लिपि आजसम्मको अन्वेषण तथा उत्खननको परिणामस्वरूप नेपाल अधिराज्यभित्र (लुम्बिनी अञ्चलभित्र) केवल दुई ठाउँमा पाइएको छ । यस शिलास्तम्भमा सम्राट् अशोकको शुभ राज्याभिषेकलाई लिएर सम्बत्सर व्यवहार गरेको विदित हुन्छ । सोही राज्याभिषेकको वर्ष गणनानुसार यो वि. सं. पूर्व २२६ देखि २३२ सम्मको पुरानो हो भन्ने विदित हुन्छ ।

ब्राह्मीलिपि अङ्कित अभिलेख प्राप्त स्थान :

- (१) निग्लीहवा स्थित विशाल पुष्करणीको किनारमा अवस्थित अशोकस्तम्भ ।
- (२) बुद्ध शाक्यमुनिको जन्मभूमि लुम्बिनी स्थित अशोक स्तम्भ ।

पूर्व लिच्छवि लिपि

नेपालमा गोपालवंशी, महिषपालवंशी एवं किरातवंशी राजाहरूको शासन अन्त भै सकेपछि लिच्छवि शासन शुरू भयो । यो लिच्छवि शासन पनि पूर्वार्द्ध तथा उत्तरार्द्ध दुई भागमा विभाजित छन् । अनि पूर्वलिच्छवि कालमा प्रचलित भएको लिपिलाई पूर्व लिच्छवि लिपि भन्ने चलन छ । पूर्व लिच्छवि लिपिको गुप्ताक्षरसंग प्रायः सामञ्जस्य भए तापनि यस लिपिलाई ब्राह्मीलिपिको द्वितीय रूप मानिएको छ ।

यो लिपि वि. सं. ४ रौं शताब्दीदेखि लिएर ७ तौं शताब्दीको उत्तरार्द्धसम्म प्रचलित भएको प्रमाणित हुन्छ । प्रमाण स्वरूप यसका केही उदाहरण यस प्रकार छन् :

- (१) स्वयम्भूस्थित शिलापत्र (शंक) र देव ।
- (२) चांगुनारायणस्थित शिलास्तम्भ सं. ३८६ मानदेव (प्रथम) ।
- (३) लाजिम्पाटस्थित विष्णुविक्रान्त मूर्तिको पादपीठ लेख सं. ३८६ ।
- (४) पलान्चोकस्थित विजयश्री भगवती पादपीठ लेख सं. ४२५ ।
- (५) राष्ट्रिय अभिलेखालयको दश भूमीश्वर, रत्नकेतु सूत्र प्रकीर्ण तालपत्र ।

उत्तर लिच्छवि लिपि

पूर्वलिच्छवि लिपि (गुप्ताक्षर) पछिको उत्तरलिच्छवि लिपि (कुटिलाक्षर) ब्राह्मी लिपिको तृतीय रूप हो । यस

लिपिको लेखनशैली शीर्षचिह्न प्रायः त्रिकोण रूप लेखिने र अक्षरको आकार केही मात्रामा पछिल्लि ठल्किने गरी लेखिने भएकोले न यसलाई कुटिला भन्ने नाम दिइयो । यही कुटिलालिपिलाई “विकटाक्षर” पनि भनिन्छ । पुरातत्त्वविद् विद्वान्हरूले सिद्धमातृका लिपि भनेर पनि यसको नवीन नामकरण गरेका छन् । कारण ब्राह्मीलिपिको तृतीय परिवर्तन हुँदाखेरि यस लिपिको आकार प्रकार पूर्णरूपेण अक्षर र मात्रा सुसम्पन्न हुन थालेको हुनाले यसको नाम सिद्धमातृका हुनुपर्छ भन्ने सिद्धान्त स्थिर गरिएको हो ।

यो लिपि वि. सं. ७ तौं शताब्दीको उत्तरार्द्धदेखि १२ हौं शताब्दीसम्म चालू भएको उपलब्ध प्रमाणद्वारा विदित हुन्छ । केही प्रमाणहरू उदाहरणको लागि तल दिइएका छन् :

- (१) पाटन सौगलटोलस्थित शिलापत्र सं. ८२ नरेन्द्रदेव राजा ।
- (२) पाटन कुम्भेश्वरस्थित उमामहेश्वरको पादपीठ लेख सं. १०७ राजा गुणकामदेव ।
- (३) पाटन त्यागलटोल स्थित गञ्जाननीको पादपीठ लेख सं. १३२ राजा खड्गदेव ।
- (४) पशुपति चौगिर्दाभित्रको शिलापत्र सं. १५७ राजा जयदेव (द्वितीय) ।
- (५) पाटन यंगुबहाल लोकेशको पादपीठ लेख सं. १८० राजा मानदेव (तृतीय) ।
- (६) राष्ट्रिय अभिलेखालयको स्कन्दपुराण (अम्बिकाखण्ड) तालपत्र सं. २३४ ।

मध्य एशिया लिपि

गुप्त साम्राज्ययुगमा भारतीय लिपिलाई गुप्ताक्षर तथा नेपालको लिच्छविकालमा त्यसलाई लिच्छविलिपि भन्ने चलन थियो । तिनैताका मध्यएशिया उत्तर भारतीय चीनहिन्दुतिर तुखार एवं ऋषिक जातिहरूले स्वीकार गरेको प्राचीन लिपिलाई मध्यएशिया लिपिको नाम कल्पना गरियो तथा त्यसलाई खोतनलिपि भनियो । यो लिपि पनि ब्राह्मीलिपिकै द्वितीय रूपको रूपान्तर हो भनी मानिएको छ ।

यस लिपिमा लेखिएका बौद्धग्रन्थको केही प्रकीर्ण तालपत्र राष्ट्रिय अभिलेखालयमा छ । उक्त लिपिको काल अनुमान गर्दा ५ चौं ६ छौं शताब्दी मानिएको छ । उदाहरणार्थ—

- (१) रत्नकेतु परिवर्त महायान सूत्र ।
- (२) दश भूमीश्वर महायान सूत्र ।

रञ्जना लिपि

नेपालमा प्रचलित विभिन्न जातीय प्राचीन एवं अर्वाचीन लिपिहरूमा दर्शनीय सुरञ्जित लिपिचाहिँ ‘रञ्जना लिपि’ हो । यो लिपि नेपालमा मात्र प्रसिद्ध र प्रचलित भएको होइन, परन्तु चीन, जापान, तिब्बत आदि महायान बौद्धदेशपर्यन्त पनि प्रचलित र प्रसिद्ध भएको सुन्दरलिपि हो ।

लिपि विकासक्रम अनुसार रञ्जनालिपि ब्राह्मी, गुप्ता, कुटिलापछि शिलामिलेख, तालपत्र, नीलपत्र आदिमा लेखिएको देखिन्छ । यो लिपि ११ हौं शताब्दीदेखि १८ हौं शताब्दीसम्म चलेको विदित हुन्छ । यसका केही उदाहरणहरू निम्न प्रकारका छन् —

- (१) पाटन जोयाबहालस्थित तेजनरसिंह शाक्यको कारण्डव्यूह महायान सूत्र तालपत्र सं. २ रामपालदेव ।
- (२) काठमाडौं कमलाछि टोलस्थित पूर्णहर्ष ब्रज्याचार्यको नीलपत्र उष्णीषविजय धारणी सं. २२० महासामन्त रामदेव ।
- (३) रुद्रवर्णमहाविहारस्थित नीलपत्र प्रज्ञापारमिता सं. ३०५ राजा गुणकामदेव ।
- (४) स्वयम्भू एवं इचांगुस्थित शिलापत्र सं. ३२० विजयकामदेव ।
- (५) राष्ट्रिय अभिलेखालय स्थित नीलपत्र विष्णु धर्मोत्तर सं. ३४० राजा अभयमल्ल ।
- (६) हिरण्यवर्ण महाविहार स्थित नीलपत्र प्रज्ञापारमिता सं. ३४५ राजा अभयमल्ल ।
- (७) विक्रमशील महाविहारस्थित नीलपत्र लक्षावती प्रज्ञापारमिता ।
- (८) कीर्तिपुष्प महाविहारस्थित शिलास्तम्भ सं. ८०७ राजा पार्थिवेन्द्र मल्ल ।

सप्ताक्षरी कूटाक्षर

रञ्जना लिपिको विकासक्रमको परम्परामा यस सप्ताक्षरी कूटाक्षरको पनि प्रादुर्भाव भएको देखिन्छ । खासगरी यो अक्षर तन्त्र बज्रयानको रहस्यवाद प्रचार भएपछि यस लिपिको पनि सृजना भयो । कारण कुनै आराध्य देवताको र साधन विषयको मन्त्र गोप्य गर्नको लागि सोही मन्त्रका अक्षरहरू एउटै अक्षरको आकार प्रकारमा लेखिने चलन चल्यो । यसरी तन्त्र मन्त्रका रहस्यमय वाक्य एउटै अक्षर जस्तो मिलाई लेखिने तरीकालाई नै कूटाक्षर (मनोग्राम) भन्ने नाम दिइयो ।

यही कूटाक्षरमा लेखिएका विभिन्न प्रकारका मन्त्रहरूमध्ये महायानी बौद्धदेशमा सुप्रसिद्ध भएको जुन कूटाक्षर हो त्यसलाई 'सप्ताक्षरी कूटाक्षर' भन्ने चलन छ । सप्ताक्षरी कूटाक्षरमा (हृक्षमलवरयं) भन्ने यी सातवटा अक्षर समाविष्ट भएको पाइन्छ । यसलाई तन्त्रबज्रयानको कथनअनुसार कालचक्र एवं योगाम्बरको आत्मास्वरूप मानिएको छ र साथै सुमेरुको माथि कूटागार एवं बौद्धदर्शनको प्रतीक पनि । अतः यस सप्ताक्षरीलाई उचित सन्मानार्थ बौद्धविश्वासअनुसार विहार, गुम्बा, आगम तथा गुफा आदि पवित्र स्थानमा राखिने गरिएको छ ।

यही परम्परामा १३ हौं शताब्दीतिर काठमाडौंका राजा अभयमल्लको शासनकालमा नेपालका प्रसिद्ध कलाकार अरनिको चीनसम्राट् कुबलाईखांको निमन्त्रणामा ह्लासा भई चीन गए । त्यहीँ समयमा अरनिकोद्वारा निर्माण गर्न लगाइएको परमशान्ति श्वेतचैत्य छ, तथा त्यसै चैत्यको गर्भगृहमा यही सप्ताक्षरी लेखिएको छ । यस कारण सप्ताक्षरी कूटाक्षरको प्रचार सुदूर महान् देश चीनमा समेत पुगेको छ । काठमाडौं उपत्यकाभित्र पनि ठाउँ ठाउँमा यो सप्ताक्षर देखापरेको छ ।

यो लिपि १३ हौं शताब्दीदेखि वर्तमान समयसम्म पनि यत्र तत्र कुँदिएको देखिन्छ ।

- (१) अनुमानित १५ हौं शताब्दीको सप्ताक्षरी स्वयम्भू जंगलको एउटा रुखमुनि शिलाभा कुँदिएको छ ।
- (२) स्वयम्भूस्थित ने. सं. ८७८ को विशाल शिलापत्रको शिरो भागमा सप्ताक्षरी अङ्कित छ ।
- (३) हिरण्यवर्ण महाविहारको सुवर्णध्वजको दाहिने देखे पार्श्वमा पनि यही सप्ताक्षरी लेख छ ।
- (४) रत्नाकर महाविहारस्थित धर्मधातुमण्डलमा पुष्पमालापित शै यसले शोभा बढाएको छ ।
- (५) पाटन आलुको हिटी सामुन्ने रहेको वि. सं. २०१६ सालको शिलापत्रमा यो अक्षर व्यवहार गरिएको छ ।

नेवारी लिपि

यस लिपिलाई नेपालका विभिन्न प्रकारका प्राचीन लिपिहरू मध्ये व्यापकरूपमा चलेको र धेरै वर्षसम्म व्यवहार हुंदै आएको सरल एवं सुगम लिपि भन्न सकिन्छ । खासगरी यो लिपि नेवार जातिको भाषाको लिपि मानिएको छ । साँचै भन्न भने हाम्रो प्राचीन साहित्य भण्डार भएको राजकीय पुस्तकालय बीरलाइब्रेरी (राष्ट्रिय अभिलेखालय) को विषयसूची अध्ययन र अनुसन्धान गर्दा भने अवश्य ज्ञात हुन्छ कि नेपालमा प्रचलित सम्पूर्ण लिपिमध्येमा धेरै ग्रन्थ लेखिएको यो लिपि सिद्ध हुन आउँछ । यतिमात्र होइन, अझ शिलापत्र, सुवर्णपत्र, तालपत्र, नीलपत्र, हरितालपत्र, भूजापत्र एवं काष्ठपत्र, इष्टिकापत्र, लोहपत्र आदिमा र पौवाहा, बिलंपति, तुलांपति तथा भाडा बर्तनमा समेत नेवारी लिपिका लेख प्राप्त हुन्छन् ।

यो लिपि ६ वौं शताब्दीदेखि प्रचलन भई वर्तमान २० सौं शताब्दीसम्म पनि यसको चलन छँदै छ । उदाहरणको लागि उपलब्ध प्रमाणहरू निम्न प्रकारका छन् :

- (१) राष्ट्रिय अभिलेखालय स्थित लङ्कावतार तालपत्र सं. २८ ।
- (२) पाटन जोथाबाहाल सिद्धिनरसिंह शाक्यको प्रज्ञापारमिता तालपत्र सं. ४० राजा शंकरदेव ।
- (३) पाटन इलाननी तेजमान शाक्यको प्रज्ञापारमिता तालपत्र सं. १३१ राजा भोजदेव ।
- (४) पाटन गुईटोल चैत्यको शिलालेख सं. १४४ ।
- (५) " " " " सं. ३६८ राजा अभयमल्ल ।
- (६) काठमाडौं श्रीघःविहार शिलापत्र सं. १०८७ श्री ५ महाराजाधिराज महेन्द्र बीर विक्रम शाहदेव ।

भुजिमोल लिपि

कुटिल र नेवारी लिपि पछि देखा परेको भुजिमोल लिपि हो । यस भुजिमोल लिपिका नामबाट स्पष्ट अर्थ झल्कन्छ । नेवारीमा क्षिगलाई 'भुजि' अथवा 'भोजिनी' भन्दछन्, मोलको अर्थ हो टाउको, क्षिगाको टाउको जस्तो शीर्षयुक्त लिपि भएको हुनाले भुजिमोल भन्ने स्पष्ट अर्थ बुझिन्छ । यसै शब्दलाई ठीक संस्कृतमा मक्षिमुण्ड लिपि भनिन्छ । हुन पनि नामलाई सुहाउँदो किसिमको यस लिपिमा डिको राख्ने चलन छ । भुजिमोल लिपि पढ्न धेरै जसो शीर्षतिर ध्यान राखी अध्ययन गर्नुपर्छ नत्र 'घ' र 'प' मा फरक देखिदैन, त्यस्तै अरू अरू अक्षरमा पनि भ्रम पर्ने संभव छ ।

यो लिपि ११ औं शताब्दी देखि १७ औं शताब्दीको पूर्वार्द्धसम्म प्रचलनमा आएको थियो । प्रमाणस्वरूप उदाहरण निम्न प्रकार छन् :

- (१) राष्ट्रिय अभिलेखालय स्थित नं. प्र. १००२ विष्णु धर्मोत्तर तालपत्र सं. १६३
- (२) राष्ट्रिय पुस्तकालय स्थित योगतार समुच्चय तालपत्र सं. २६१
- (३) राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेको नं. प्र. ४४० को ज्योति राजकरण ने. सं. (७६०) राजा जगज्ज्योति ।

गोलमोल, लितुमोल, क्केमोल, कुमोल हिमोल, पाचुमोल

प्राचीनकालदेखि भारत एवं हिमालय प्रदेशबाट रहनसहन थितिरीति धेरैजसो प्रवेश भई हाम्रा प्राचीन नेपालका बासिन्दासँग मिले । यिनीहरूको जातीय भाषा, लिपि धर्म एवं समाज स्थानीय नेपाली जनजीवनमा बत्तीमा बत्ती सरे झैं समान-

रूपले आदान-प्रदानको रूपमा व्यवहार भयो । त्यसकारण- काठमाडौं उपत्यकाभित्र देशकाल परिस्थिति परिवर्तन भए झैं हाफ्रा राष्ट्रिय प्राचीन लिपि पनि समय समयमा परिवर्तन भएको प्रमाणस्वरूप नेवारी लिपिको रूपान्तर रञ्जना, भुजिमोल, गोलमोल, लितुमोल, क्वेमोल, कुंमोल हिमोल एवं पाचुमोल इत्यादि विविध लिपि हाफ्रो प्राचीन साहित्यभण्डारमा अतीतका विद्वान्हरूले लिपिबद्ध गरी सुरक्षित गरेर गएका छन् । अनि यी गोलमोल भन्ने संज्ञा दिइएका लिपिहरू आजसम्मको लिपि अनुसन्धानबाट भुजिमोल लिपि पछि मात्रका हुन् भन्ने बुझिन्छ । किनभने यही भुजिमोल लिपि विकासक्रमको सिलसिलामा केही कालपछि नेवार समाजका विद्वान्हरूले भुजिमोल लिपि आविष्कार गरे झैं विशेष पर्वमा त्यही लिपिलाई केही रूपान्तर गरी अलंकारात्मक विविध लिपि प्रादुर्भाव गरिएको विदित हुन्छ । गोलमोल, लितुमोल, क्वेमोल, कुंमोल, हिमोल एवं पाचुमोल लिपिहरूको अरु अरु लिपिको तुलनामा त्यति प्रचार प्रसार हुन सकेको छैन । गोलमोल (गोलमुण्ड) लिपि भन्नाले शीर्षाकृति चापाकार एवं अक्षर पनि गोलाकार हुन्छन् । लितुमोल (नतमुण्ड) लिपिमा शीर्षरेखा फर्केको वा अझ बक्र हुन्छ । क्वेमोल (परामुण्ड) लिपिको शीर्षरेखा तलतिर फर्केको हुन्छ । कुंमोल (कोणमुण्ड) लिपिको शीर्षचिह्न कोणाकार हुन्छ । हिमोल (वेष्टित मुण्ड) लिपिको शिराकृति बेरिएको हुन्छ, यस्तै पाचुमोल (समुण्ड) लिपिको शीर्षभाग सोझो र लिपिको आकार प्रकार पनि सकभर सोझै गरी लेखिएको हुन्छ । कुनै कुनैको भनाइअनुसार प्राचीन देवनागरी नन्दिनागरी लिपिलाई पनि पाचुमोल भनिन्छ ।

यी लिपिहरू अनुमानित १३ औं शताब्दीदेखि १७ औं शताब्दीसम्म चलेको कुरा ज्ञात हुन्छ ।

- (१) केशर-पुस्तकालयस्थित नं. ४० को बृहज्जातक तालपत्रमा उल्लिखित गोलमोल लिपि ने. सं. ३२२ ।
- (२) पाटन ज्येष्ठवर्ण महाविहारका ब्रह्मचर्य भिक्षु चैत्यराजको निजी संग्रहमा रहेको तालपत्रमा लेखिएको सारस्वत व्याकरण ने. सं. ५७६ ।
- (३) हनुमानढोकास्थित ने. सं. ७७४ मा स्थापना भएको विशाल टुटेधारामा अंकित गोलमोल लिपि ।

किरात (चन्द्रपुलिङ) लिपि

किरात लिपिको बारे यस्तो वर्णन गरिएको छ । ईसाको नवौं शताब्दीपछि पूर्व नेपालमा किरातवंशी राजाहरू स्वतन्त्र भई परस्परमा युद्ध गर्न थाले । गालिजंगाका नाति शिरिजंगाले स्वतन्त्र भएका सबै राजाहरूलाई आफ्ना अधीनमा तुल्याए । देशमा शान्ति स्थापना भैसकेपछि उनले प्राचीन ग्रन्थहरू एकत्र गरी अर्कै लिपिको आविष्कार गरी किरातदेशमा बिद्या प्रचार गरे । यसैले यो लिपिलाई 'शिरिजंगा' लिपि पनि भन्दछन् ।

यस लिपि प्राप्तिको लागि शिरिजंगा राजालाई फोकताङलुङ भन्ने विशाल पहाडको फेदीमा सरस्वतीबाट शिक्षा प्रदान गरिएको वर्णन पनि पाइन्छ ।

यो किरातलिपि विविध राजनैतिक कारणले गर्दा समय समयमा परिलोप भयो र प्रयत्नशील उपयोगी उद्यमी सज्जनहरूको सहयोगबाट यदा कदा यस लिपिको उत्थान पनि भयो । वर्तमान समयमा यो लिपि काठमाडौं उपत्यकामा पनि देखिन थालेको छ ।

पाटन टुण्डिखेलको ठीक एकपाउ दक्षिणनेर टिखेल भन्ने ठाउँमा अवस्थित उमामहेश्वर मन्दिरको पश्चिम लङ्को भित्तामा वि. सं. २०१३ सालको एउटा शिलापत्र देखा परेको छ ।

तिब्बती लिपि

नेपाल र भारतमा पूर्वलिच्छवि एवं गुप्तलिपि चलेको एकडेढ शताब्दीपछि तिब्बत (ह्यासा) का सम्राट्

त्रोङ्च्येनग्याल्पोका मंत्री थोन्मिसां बोधले राजाका आज्ञानुसार—आफ्नो देश सम्म्य एवं सुसंस्कृत तुल्याउन तिब्बतलिपि बनाए भन्ने कथन छ ।

तिब्बतलिपि—पूर्वलिच्छविकै अनुकरण देखिन्छ । निम्नलिखित व्यञ्जन वर्ण दुवैना समान छन् । हेर्नुस्—[ङ च छ ज ञ त थ न प फ ब म य र ल श स ह]

प्राचीन कालदेखिने नेपाल र तिब्बतको बीचमा परम्परागत सम्बन्ध रही आएको ज्ञात हुन्छ । तिब्बतका धर्मप्राण—काङ्ग्युर एवं तञ्जुर ग्रन्थहरू अनुवाद गर्ने काममा भारत र नेपालबाट १०८ विद्वान्हरू तिब्बत पुगेकोमा शीलमञ्जु, शान्ति भद्र, अनन्तश्री, संघश्री, लक्ष्मीश्री आदि नेपाली बौद्ध विद्वान्हरू पनि थिए । यसपछि १३ हौं शताब्दीतिर राजा अभय मल्लका समयमा प्रसिद्ध कलाविद् कलाकार अरनिकोको नेतृत्वमा ८० जना कलाकारहरू ह्यासा पुगे । १२२८ ई. मा धर्मस्वामी (चागलोत्सवा) तिब्बतका एक विद्वान् भिक्षुले स्वयम्भूस्थित गुरु रत्नरक्षितसंग शिक्षादीक्षा लिए । यस्तै चौभारनेर रहेका सूर्यासन विहारका आचार्य बज्रभैरुसंग तिब्बती विद्वान् ह्याङ लोचनले बज्रभैरु आदिको अभिषेक प्राप्त गरे । राजा शिर्वासहका पालामा लामा श्यामार्पा एवं राजा जयप्रकाशका समयमा लामा कार्मापाले स्वयम्भू महाचैत्यको जीर्णोद्धार गरे, यस्तै शाहकालमा पनि ठूलठूला अवतारी लामाहरू आएर स्वयम्भू एवं झ्यारुङ्खास्योर छोतेन् (बौद्धनाथ) आदि स्थानमा अनेकन् धर्मकीर्ति निर्माण गरे । यसरी तिब्बत र नेपालको बीचमा परम्परादेखि सांस्कृतिक आदानप्रदान भएको कारणले गर्दा काठमाडौं उपत्यकाभित्र यत्र तत्र तिब्बत लिपि उपलब्ध हुनु स्वाभाविकै छ । एकतः अधिराज्यको उत्तरी सिमानामा भोटेहरूको बसोबास पनि छ ।

फलस्वरूप राष्ट्रिय अभिलेखालयमा काङ्ग्युर तञ्जुर रिन्छेनतेज्वे नामक धर्मग्रन्थहरू बहुसंख्यामा सुरक्षित छन् ।

यो लिपि १२ हौं शताब्दीदेखि लिएर अद्यापि प्रचलित नै छ ।

- (१) लुम्बिनीस्थित अशोक स्तम्भको उपरिभागमा उल्लिखित अरिमल्ल समयको तिब्बती अक्षर ।
- (२) हनुमानढोकास्थित टुटेधारामा कुँदिएको राजा प्रतापमल्ल समयको ने. सं. ७७४ को लेख ।
- (३) स्वयम्भूस्थित विशाल शिलापत्रमा राजा जयप्रकाश मल्ल समयको ने. सं. ८७८ को लेख ।
- (४) पाटन नागबाहाल दिलको वकाचपालभित्रको शिलापत्र ।
- (५) गुह्येश्वरी मन्दिरको ने. सं. ९७० को शिलास्तम्भलेख ।
- (६) स्वयम्भूस्थित कर्म राजविहारको वि. सं. २०१५ को शिलापत्र ।

मैथिली, बंगला, शारदा, उत्कल, तामिल, गुजराती

सुन्दर समशीतोष्ण देश नेपालमा अन्य विविध भारतीय लिपिहरू उपलब्ध भएको कुरामा प्रमाण यस्तो बुझिन्छ । जुन बेला विशाल भारतमा यवनम्लेच्छहरूले प्राचीन शिक्षाकेन्द्र तक्षशिला, वाराणसी, ओदत्तपुरी विक्रमशील तथा नालन्दा, जगदलविहार आदि केन्द्रहरू आक्रमण गरेर ध्वस्त गरे, त्यही अवसरमा त्यहाँका प्रसिद्ध ज्ञानी—गुणी एवं पण्डित, सिद्ध, आचार्य भिक्षुहरू धेरै संस्कृत प्राकृतिक मागधी भाषाका पुस्तक तथा अनेक कीर्तिवस्तु साथमा लिएर बौद्ध र शैवको समन्वयात्मक देश नेपालमा शरण आए । त्यही समय उत्तर भारतीय लिपि गुप्त, कुटिल, नागरी, काश्मिरी, मैथिली, बंगला आदि र दक्षिण भारतका लिपि पत्रिनी मध्यप्रदेशी तेलगु, कनादी, ग्रन्थ—कलिंग तथा तामिल, उत्कल, द्रविड इत्यादि लिपिहरू नेपालमा प्रवेश भएको देखिन्छ ।

उस बेलादेखि उत्तर एवं दक्षिण भारतका विभिन्न लिपि यत्र तत्र देखिन थाले । उक्त लिपिमा लेखिएका केही प्रमाणहरू यस प्रकार छन् :

- (१) राष्ट्रिय अभिलेखालय नं. तृ. ४७१ श्रीमद् भागवत तालपत्र लक्ष्मण संवत् ३६३ को मैथिली लिपि ।
- (२) पशुपतिस्थित शिलास्तम्भ ने. सं. ७७७ को मैथिली ।
- (३) राष्ट्रिय अभिलेखालयको नं. तृ. ३६३ नागानन्द नाटक तालपत्र ने. सं. ३१३ को बंगलाक्षर ।
- (४) महोत्तरी जिल्ला भट्टही भन्ने ठाउँमा उत्खनन् गर्दा प्राप्त भएको खण्डित विष्णुमूर्तिको छेउमा उत्कीर्ण अनुमानित १३ ह्रौं शताब्दीको उत्कललिपि ।
- (५) पशुपति राजेश्वरी घाट नवदुर्गामन्दिरको पेटोमा रहेको शिलापत्रमा उल्लिखित तामिल लिपि, ने. सं. ५२८ ।
- (६) बालाजु उद्यानको एक कुनामा अवस्थित अनुमानित १७ ह्रौं शताब्दीका तेलगुलिपि अङ्कित एक शिला स्तम्भ ।
- (७) हनुमान ढोकास्थित टुटे धारामा कुँदिएको ने. सं. ७७४ को शारदा काश्मिरी लिपि ।

प्राचीन देवनागरी

देवनागरीलिपि ब्राह्मीलिपिको विकसित रूप मानिएको छ । देवनागरी लिपिको प्रारम्भिक रूपनै ब्राह्मी लिपि भनिन्छ । लिपि विकासक्रमको सिलसिलामा पछि मात्र देखा परेको देवनागरी लिपिमा कुटिला एवं रञ्जनको शैली संमिश्रण भएको छ । देवनागरीको शब्दार्थमा विद्वान्हरूको विभिन्न मत छ । कोही भन्दछन् देवताहरूको नगर स्वर्ग हो । स्वर्गबाट मर्त्यमण्डलमा ल्याइएको लिपि देवनागरी हो । 'मन्त्राधीनस्तु देवता' भने झैं जपास्य देवताहरू मन्त्रबाट सृष्टि हुन्छन् । सम्पूर्ण मन्त्रको बीजाक्षर स्वर, व्यञ्जन सिद्ध हुन्छन् । तसर्थ मन्त्राकृति स्वरूप देवनागरी सिद्ध भएको भनिन्छ । आजको संसारमा देवनागरी लिपिको व्यापकरूपमा प्रचार प्रसार भएको छ । वर्तमान नेपालको राष्ट्र भाषाको लिपि देवनागरी लिपिलाई मानिएको छ । यस देवनागरी लिपिलाई सुन्दरता बढाउँदै लिएकोले यसलाई 'नन्दिनागरी' पनि भनिन्छ ।

प्राचीन देवनागरी लिपि १० सौं शताब्दीदेखि १५ औं शताब्दीको उत्तरार्द्धसम्मको पाइएको छ । सामान्य देवनागरी लिपि १७ औं देखि अद्यापि प्रचलनमा आइरहेको छ । यसको उदाहरण निम्नप्रकारका छन् :

प्राचीन देवनागरी लिपि

- (१) राष्ट्रिय अभिलेखालयस्थित प्र. ६३४ नं. को सं. १०७६ मा राजा गाङ्गदेवको शासनमा तालपत्रमा उल्लिखित पुस्तक ।
- (२) पाटन कुम्भेश्वरस्थित शिलापत्र ने. सं. ५१२ को राजा जयस्थितिमल्लको ।
- (३) पशुपति चौगिर्दामित्र रहेको शिलापत्र ने. सं. ५२३ को राजा जयधर्ममल्लको समयको ।

सामान्य देवनागरी लिपि

- (१) पशुपति वासुकी मन्दिरको शिलापत्र ने. सं. ७७४ को राजा प्रतापमल्लको समयको ।
- (२) योगनरेन्द्र मल्लको ने. सं. ८२० को मोहर मुद्रामा अङ्कित लिपि ।
- (३) लुम्बिनीस्थित वि. सं. २०२० सालको महेन्द्रस्तम्भको अभिलेखमा अङ्कित लिपि ।

उपर्युक्त प्राचीन अभिलेखहरू अध्ययन र अनुसन्धान गरी प्रस्तुत पुस्तकमा ब्राह्मी लिपिदेखि वर्तमान प्रचलित नेवारी तथा देवनागरीसमेत गरी २८ प्रकारका लिपिको वर्णमाला प्रस्तुत गरेको छु ।

प्रस्तुत पुस्तकबाट हाम्रा देशका प्राचीन सभ्य संस्कृति धर्म, कला कौशल र ज्ञान विज्ञान आदिका इतिहास र पुरातत्त्व विषयक ज्ञान हासिल गर्न सकून् भन्ने हेतुले इतिहास एवं पुरातत्त्वप्रेमी सज्जनवृन्द र विद्यार्थीहरूको लागि उपयोगी हुने विचार राखी लिपिको संक्षिप्त ऐतिहासिक परिचयसहित विविध प्रकारका लिपिको प्रकाश पाठकको समक्ष प्रस्तुत गरेको छु ।

प्रस्तुत पुस्तकको महत्त्व अन्तरराष्ट्रिय क्षेत्रमा समेत हुन जाओस् तथा अन्तरराष्ट्रका पुरातत्त्वप्रेमी, विद्वान्, अन्वेषक र विद्यार्थीहरूले पनि नेपालको लिपि विकासको परिचय पाऊन् भन्ने उद्देश्यले अक्षरहरूको उच्चारण अंग्रेजीमा पनि समाविष्ट गरिदिएको छु । आशा छ यो मेरो प्रयास उपयुक्त नै जँच्नेछ ।

यो पुस्तक तयार गर्न तथा प्रकाशन गर्नमा मलाई सतत प्रेरणा एवं प्रोत्साहन दिनुको साथै उदाहरणको रूपमा समाविष्ट गरिएका मूल अभिलेखहरूको प्रतिलिपिसमेत समाविष्ट गर्नमा अमूल्य सुझाउ दिनुहुने ने.रा. प्र.प्र. संस्कृति उपविभाग नं. २ का आयोजक श्री सत्यमोहन जोशीज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । श्री जोशीज्यूकै निर्देशनमा २०१६ सालमा पनि, प्राचीन अभिलेखकै क्रममा नेवारी लिपिको वर्णपरिचय नामक संक्षिप्त पुस्तक श्री ५ को सरकार, पुरातत्त्व र संस्कृति विभागबाट प्रकाशित गर्ने मैले सौभाग्य पाएको थिएँ । नेपालको प्राचीन इतिहास र संस्कृतिको अन्वेषण र अध्ययनमा प्राचीन लिपिको जुन महत्त्वपूर्ण स्थान रहिआएको छ त्यसमा प्राचीन लिपिको उत्थान र विकास गर्नमा श्री जोशीज्यूले प्रदान गर्नुभएको देन उल्लेखनीय छ ।

अन्त्यमा ने. रा. प्र. प्र. का प्रज्ञा मानार्थ सदस्य बयोवृद्ध इतिहासकार श्री सूर्यविक्रम ज्ञवालीज्यूले पनि यो पुस्तक आद्योपान्त हेर्नुभई यसको प्रकाशनको निमित्त प्रारम्भिक व्यवस्था मिलाई दिनुभएकोमा उहाँप्रति पनि म ज्यादै ऋणी छु ।

विषय ज्यादै पुरानो भए तापनि कार्य नौलो भएकोले यो पुस्तकका सम्बन्धमा पाठक महोदयहरूको तर्फबाट प्राप्त हुने सुझाउ र आलोचना स्वागत गर्दछु ।

ल. पु. थैना, जोथाबहाल
२०३० फागुन ७ गते

हेमराज शाक्य

विषय-सूची

[१] ब्राह्मी लिपि BRAHMI SCRIPT

१-७

(क) स्वर	Vowel	
(ख) व्यञ्जन	Consonant	
(ग) स्वरसंयुक्त वर्ण	Letter with a vowel added to it	
(घ) य संयुक्त वर्ण	Consonant with Ya added to it	
(ङ) र संयुक्त वर्ण	Consonant with Ra added to it	
(च) ल संयुक्त वर्ण	Consonant with La added to it	
(छ) व संयुक्त वर्ण	Consonant with Va added to it	
(ज) संख्या	Number	
(झ) निग्लीहवा स्थित अशोक स्तम्भाभिलेख	Asokan inscriptions of Niglihawa	
(ञ) लुम्बिनी " " "	Asokan inscriptions of Lumbini	

[२] पूर्व लिच्छवि लिपि PRO-LICHCHHAVI SCRIPT

८-१५

(क) स्वर	Vowel
(ख) व्यञ्जन	Consonant
(ग) स्वरसंयुक्त वर्ण	Letter with a vowel added to it
(घ) य, र, ल, व संयुक्त वर्ण	Consonant with Ya, Ra, La, Va, added to it
(ङ) मिश्रवर्ण	Combined Letters
(च) संख्या	Number
(छ) चाङ्गु स्तम्भाभिलेख	Manadeva inscriptions of Chāngu
(ज) विजयश्री भगवती शिलाभिलेख	Inscriptions at Vijayashree temple
(झ) टेवहाल टुटेधाराभिलेख	Inscriptions belonging to Priyapal at Tebahal

[३] उत्तर लिच्छवि लिपि POST-LICHCHHAVI SCRIPT

१६-२१

(क) स्वर, व्यञ्जन	Vowel, consonant
(ख) स्वरसंयुक्त वर्ण	Letter with a vowel added to it
(ग) य, र, ल, व संयुक्त व्यञ्जन	Consonant with Ya, Ra, La, Va added to it
(घ) मिश्रवर्ण	Combined Letters
(ङ) टंगलटोल गैह्रीधाराको शिलाभिलेख	Inscriptions belonging to Vijayadeva at Patan Tangal

[४] मध्यशिया लिपि SCRIPT OF MIDDLE ASIA

२२-२४

(क) स्वर	Vowel
(ख) व्यञ्जन	Consonant
(ग) स्वर संयुक्त वर्ण	Letter with a vowel added to it
(घ) मिश्र वर्ण	Combined letters
(ङ) संख्या	Number
(च) अभ्यास	Script of Middle Asia: examples for exercise

[५] रञ्जना लिपि ORNAMENTAL SCRIPT (RANJANA)

२५-३६

- (क) स्वर, व्यञ्जन Vowel, consonant
- (ख) स्वर संयुक्त वर्ण Letters with a vowel added to it
- (ग) य संयुक्त वर्ण Consonant with Ya added to it
- (घ) र संयुक्त वर्ण Consonant with Ra added to it
- (ङ) ल संयुक्त वर्ण Consonant with La added to it
- (च) वर्ण पञ्चम संयुक्त वर्ण Consonant combined with ÑA, ÑA, ÑA, NA and MA
- (छ) मिश्र वर्ण Combined letters
- (ज) लगनबाहालको शिलास्तम्भ लेख Inscriptions on stone-pillar at Laganbahal
- (झ) शिखरनारायण स्थानको शिलालेख Inscriptions of Shikhar Narayan at Pharping

[६] कूटाक्षर लिपि MONOGRAM SCRIPT

३७-३८

- (क) व्यञ्जन वर्ण Consonant
- (ख) सप्ताक्षरी Seven Letters

[७] प्रचलित नेवारी लिपि NEWARI SCRIPT

३९-४४

- (क) स्वर वर्ण Vowel
- (ख) व्यञ्जन वर्ण Consonant
- (ग) य, र, ल, व संयुक्त वर्ण Consonant with Ya, Ra, La, Va added to it
- (घ) अभ्यास Inscriptions of Chandikadevi at Sankhamul, Patan

[८] भुजिमोल लिपि BHUJIMOL SCRIPT

४५-४८

- (क) स्वर वर्ण Vowel
- (ख) व्यञ्जन वर्ण Consonant
- (ग) य, र संयुक्त व्यञ्जन Consonant with Ya, Ra added to it
- (घ) मिश्र वर्ण Combined letters
- (ङ) देउपाटन टुटेधाराको शिलामिलेख Inscriptions of Tutedhara at Deupatan

[९] कुंमोल लिपि KUNMOL SCRIPT

४९

- (क) स्वर वर्ण Vowel
- (ख) व्यञ्जन वर्ण Consonant

[१०] क्वेमोल लिपि KWEMOL SCRIPT

५०

- (क) स्वर वर्ण Vowel
- (ख) व्यञ्जन वर्ण Consonant

- [११] गोलमोल लिपि GOLAMOL SCRIPT ५१
 (क) स्वर वर्ण Vowel
 (ख) व्यञ्जन वर्ण Consonant
- [१२] पाचुमोल लिपि PACHUMOL SCRIPT ५२
 (क) स्वर वर्ण Vowel
 (ख) व्यञ्जन वर्ण Consonant
- [१३] हिमोल लिपि HINMOL SCRIPT ५३
 (क) स्वर वर्ण Vowel
 (ख) व्यञ्जन वर्ण Consonant
- [१४] लितुमोल लिपि LITUMOL SCRIPT ५४
 (क) स्वर वर्ण Vowel
 (ख) व्यञ्जन वर्ण Consonant
- [१५] किरात लिपि KIRAT SCRIPT ५५
 (क) स्वर, व्यञ्जन Vowel, Consonant
 (ख) मिश्र वर्ण Combined letters
- [१६] तिब्बती लिपि TIBETAN SCRIPT ५६-५८
 (क) स्वर, वर्ण Vowel
 (ख) व्यञ्जन वर्ण Consonant
 (ग) मिश्र वर्ण एवं अभ्यास Combined letters and examples
- [१७] तिब्बती उमे लिपि TIBETAN UMEHIG SCRIPT ५९
 (क) स्वर व्यञ्जन Vowel, Consonant
 (ख) मिश्र वर्ण Combined letters
- [१८] नेपाल भोट लिपि NEPAL BHOTIYA SCRIPT ६०
 (क) स्वर वर्ण Vowel
 (ख) व्यञ्जन वर्ण Consonant
- [१९] तिब्बती होर्हिग् लिपि TIBETAN HORHIG SCRIPT ६१
 (क) व्यञ्जन वर्ण Consonant
- [२०] शारदा लिपि SHARADA SCRIPT ६२
 (क) स्वर वर्ण Vowel

(ख) व्यञ्जन वर्ण Consonant

[२१] गुरुमुखी लिपि GURUMUKHI SCRIPT

६३

(क) स्वर वर्ण Vowel

(ख) व्यञ्जन वर्ण Consonant

[२२] कैथिनागरी लिपि KAITHINAGARI SCRIPT

६४

(क) स्वर वर्ण Vowel

(ख) व्यञ्जन वर्ण Consonant

[२३] बङ्गला लिपि BENGALI SCRIPT

६५

(क) स्वर वर्ण Vowel

(ख) व्यञ्जन वर्ण Consonant

[२४] उत्कल लिपि UTKAL SCRIPT (BELONGING TO ORISSA)

६६

(क) स्वर वर्ण Vowel

(ख) व्यञ्जन वर्ण Consonant

[२५] मैथिली लिपि MAITHILI SCRIPT

६७

(क) स्वर वर्ण vowel

(ख) व्यञ्जन एवं मिश्रवर्ण Consonant and Combined letters

[२६] गुजराती लिपि GUJARATI SCRIPT

६८

(क) स्वर वर्ण Vowel

(ख) व्यञ्जन Consonant

[२७] तामिल ग्रन्थ लिपि TAMIL SCRIPT

६९

(क) स्वर वर्ण vowel

(ख) व्यञ्जन वर्ण Consonant

[२८] प्राचीन देवनागरी लिपि DEVANAGARI SCRIPT

७०-७१

(क) स्वरवर्ण Vowel

(ख) व्यञ्जन वर्ण Consonant

[२९] देवनागरी लिपि DEVANAGARI SCRIPT

७२-७४

(क) स्वर, व्यञ्जन Vowel, Consonant

(ख) मिश्रवर्ण Combined letters

(ग) महेन्द्रस्तम्भ लुम्बिनी

[३०] विभिन्न लिपिहरूको अङ्कतालिका

७५-७६

Numbers belonging to various scripts

[३१] शिवधर्म पुस्तकबाट उद्धृत अक्षरात्मक अङ्क

७७

Letters with symbolic meaning the number adapted from the Mss Shiva Dharma

[३२] महालक्ष्मीमत भट्टारकबाट उद्धृत अक्षरात्मक अङ्क

७७

Letters with symbolic meaning of the number adapted from the Mss Mahalaxmimat Bhattaraka

[३३] ॐकुली श्री महाविहारका प्रज्ञापारमिता पुस्तकबाट उद्धृत अक्षरात्मक अङ्क

७७

Letters with symbolic meaning of the number adapted from the Mss of Omkuli Mahavihar

[३४] प्रज्ञापारमिता पुस्तकबाट उद्धृत अक्षरात्मक अङ्क

७८

Letters with symbolic meaning of the number adapted from the Mss Prajnaparmita

[३५] विमलावती तन्त्रबाट उद्धृत अक्षरात्मक अङ्क

७९

Letters with symbolic meaning of the number adapted from the Mss Vimalavati Tantra

[३६] गुणकारण्डव्यूह पुस्तकबाट उद्धृत अक्षरात्मक अङ्क

८०

Letters with symbolic meaning the number adapted from the Mss Gunakarandavyuha

[३७] कालोत्तर तन्त्रबाट उद्धृत अक्षरात्मक अङ्क

८१

Letters with symbolic meaning of the number adapted from the Mss Kalottar Tantra

[३८] नेपाली मुद्राबाट उद्धृत संख्या

८२

Letters with symbolic meaning of the number adapted from the Nepalese coins

[३९] हस्तलिखित ग्रन्थबाट उद्धृत स्वर मात्रा

८३

Pictograph of vowel with signs adapted from Mss

[४०] हस्तलिखित ग्रन्थबाट उद्धृत

८४

Various pictographs adapted from Mss

[४१] परिच्छेद एवं समाप्त चिह्नहरूका चित्रपट

८५

Pictograph illustrating the symbols of beginnings and endings adapted from Mss

VOWEL

अ आ इ उ ए ओ अं
A Ā I U E O Am

व्यञ्जन

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ
KA KHA GA GHA NA GHAA CHHA JA JHA NA

ट ठ ड रु ण त थ द ध न
TA THA DA DHA NA TA THA DA DHA NA

प फ्र ब भ म य र ल व
PA PHA BA BHA MA YA RA LA VA

श ष स ह क्ष त्र ज
SHA SA HA KSA TRA JNA

LETTER WITH A VOWEL ADDED TO IT

स्व संयुक्त वर्ण

क का कि की कु कू के कै को कौ कं क

KA KĀ KĪ KĪ KU KŪ KE KAI KO KAU KAM KĀ

य संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH YA ADDED TO IT

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ

KYA KHYA GYA GHYA ŅYA CHYA CHHYA JYA JHYA ŅYA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न प फ ब भ म य र ल व

TYA THYA DYA DHYA ŅYA TYA THYA DYA DHYA NYA

प फ ब भ म य र ल व

PYA PHYA BYA BHYA MYA YYA RYA LYA VYA

श ष स ह क्ष त्र ज्ञ

SHYA SHYA SYA HYA KSYA TRYA JNYA

र संयुक्त व्यञ्जन

क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KRA	KHRA	GRA	GHRA	NRA	CHRA	CHHRA	JRA	JHRA	ÑRA
ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
TRA	THRA	DRA	DHRA	NRA	TRA	THRA	DRA	DHRA	NRA
प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व	
PRA	PHRA	BRA	BHRA	MRA	YRA	RRA	LRA	VRA	
श	ष	स	ह	क्ष	त्र	ज्ञ			
SHRA	ŚRA	SRA	HRA	KŚRA	TRA	JÑRA			

ल संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH LA ADDED TO IT

क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KLA	KHLA	GLA	GHLA	NLA	CHLA	CHHLA	JLA	JHLA	ÑLA
ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
TLA	THLA	DLA	DHLA	NLA	TLA	THLA	DLA	DHLA	NLA

प फ ब भ म य र ल व
 PLA PHLA BLA BHLA MLA YLA RLA LLA VLA

श ष स ह क्ष ञ ज्ञ
 SHLA ŚLA SLA HLA KSLA TRLA JNLA

व संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH VA ADDED TO IT

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ
 KVA KHVA GVA GHVA ŃVA CHVA CHHVA JVA JHVA ñVA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न
 TVA THVA DVA DHVA NVA TVA THVA DVA DHVA NYA

प फ ब भ म य र ल व
 PVA PHVA BVA BHVA MVA YVA RVA LVA VVA

श ष स ह क्ष ञ ज्ञ
 SHVA ŚVA SVA HVA KŚVA TRVA JŃVA

NUMBERS

संख्या

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९

१
1२
2३
3४
4५
5६
6७
7८
8९
9

१० २० ३० ४० ५० ६० ७० ८० ९० १००

१०

२०

३०

४०

५०

६०

७०

८०

९०

१००

10

20

30

40

50

60

70

80

90

100

अभ्यासका निमित्त उदाहरण

कपिलवस्तुको निम्नीहवा स्थित अशोकस्तम्भको अभिलेख:-

दे वा नं पि ये न पि य द सि न ला जि न चो
 DE VĀ NAM PI YE NA PI YA DA SI NA LĀ JI NA CHO

द स व सा भि सि ते न बु ध स को ना क म
 DA SA VA SĀ BHI SI TE NA BU DHA SA KO NĀ KĀ MĀ

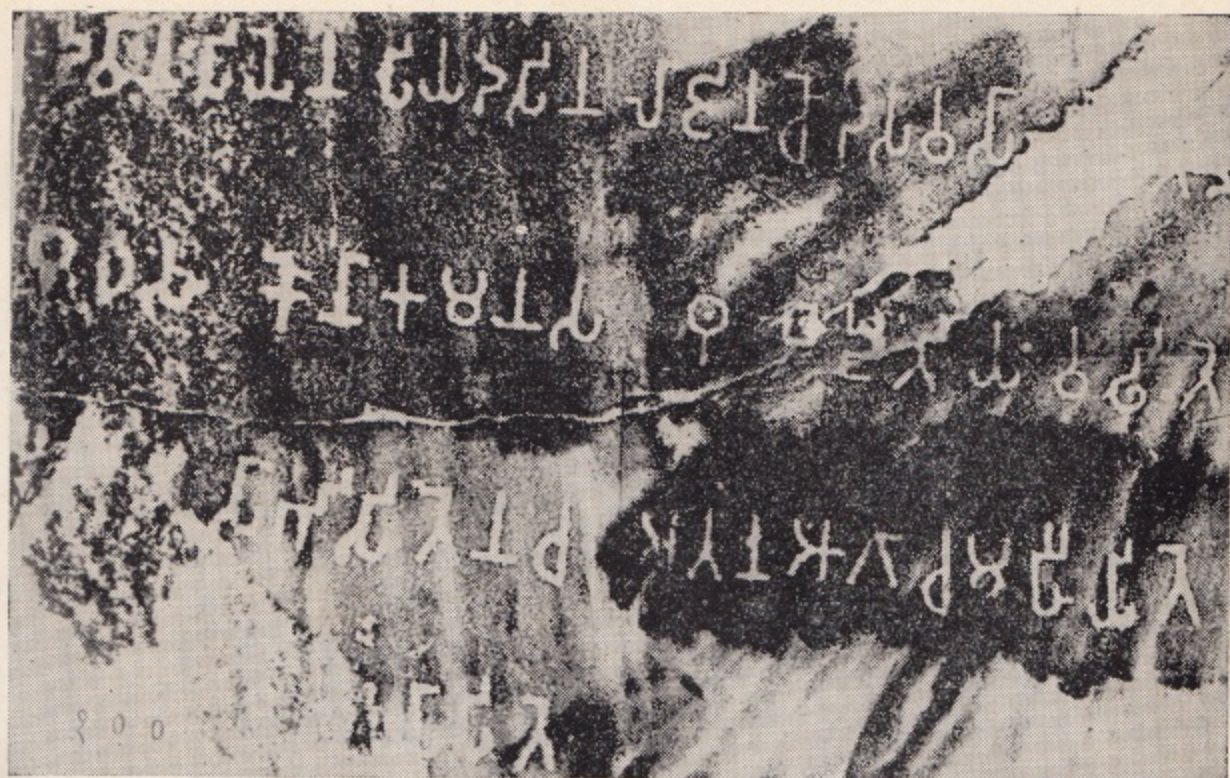
न स थु बे दु ति यं व दि ते वी स ति व सा
 NA SA THU BE DU TI YM VA DHI TE VĪ SA TI VĀ SĀ

भि सि ते न च अ त न आ गा च म हि यि ते
 BHI SI TE NA CHA A TA NA Ā GĀ CHA MĀ HI YI TE

सि ला वि ग ड भी चा का ला पि त सि ला
 SI LĀ VI GĀ DA BHĪ CHĀ KĀ LĀ PI TA SI LĀ

थ भे च उ स पा पि ते
 THA BHE CHA U SA PĀ PI TE

(१) निग्लीहवाको- शिलास्तम्भ

[ब्राह्मीलिपि]

(२) लुम्बिनीको- शिलास्तम्भ

[ब्राह्मीलिपि]

लुम्बिनी स्थित अशोक स्तम्भको

अभिलेख

दे वा न पि ये न पि य द सि न ला जि न वी स ति व

DE VĀ NA PI YE NA PI YA DA SI NA LA JI NA VĪ SA TI VĀ

सा भि सि ते न अ त न आ गा च म ही यि ते

SA BHI SI TE NA A TA NA A GĀ CHA MA HĪ YI TE

हि द बु धे जा ते स क्य मु नी ति सि ला वि ग

HĪ DA BU DHE JĀ TE SA KYA MU NĪ TI SI LĀ VI GĀ

उ श्री चा का ला पि त सि ला थ भे च उ स पा

DA BHĪ CHA KĀ LĀ PI TA SI LĀ THA BHE CHA U SA PA

पि ते हि द भ ग वं जा ते ति लु मि नि गा मे

PI TE HĪ DA BHA GA VĀ JĀ TE TI LU MI NI GĀ ME

उ ब लि के क टे अ ठ भा गि ये च

U BA LI KE KA TE A THA BHA GI YE CHA

पूर्वलिच्छवि लिपि

VOWEL

स्वर

अ आ इ ई उ ए ऐ ओ औ अं अः

A Ā I Ī U E AI O AU AM AH

व्यञ्जन

CONSONANT

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

KA KHA GA GHA ŅA CHA CHHA JA JHA ÑA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

TA THA DA DHA ÑA TA THA DA DHA NA

प फ ब भ म य र ल व

PA PHA BA BHA MA YA RA LA VA

श ष स ह क्ष त्र ज्ञः

SHA ŚA SA HA KṢA TRA JÑA

स्वर संयुक्त वर्ण

क क़ि क़ी कु कू कृ कृ के कै को कौ कं कः

KA KĀ KI KĪ KU KŪ KRĪ KRĪ KE KAI KO KAU KAM KAH

य संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH YA ADDED TO IT

क्य ख्य ग्य घ्य ङ्य च्य छ्य ज्य झ्य ण्य

KYA KHYA GYA GHYA NYA CHYA CHHYA JYA JHYA NYA

ट्य ट्य ड्य ड्य ण्य ट्य थ्य द्य ध्य न्य

TYA THYA DYA DHYA NYA TYA THYA DYA DHYA NYA

प्य फ्य ब्य भ्य म्य य्य र्य ल्य व्य

PYA PHYA BYA BHYA MYA YYA RYA LYA VYA

श्र्य ष्र्य स्र्य ह्र्य ऋ्र्य ॠ्र्य

SHRYA SHRYA SRYA HRYA KSHRYA TRHYA JNYA

र संयुक्त व्यञ्जन

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

KRA KHRA GRA GHRA NRA CHRA CHHR JRA JHRA ÑRA

ट ठ ड ढ ङ ण त थ द ध न

TRA THRA DRA DHRA NRA TRA THRA DRA DHRA NRA

प फ ब भ म य र ल व

PRA PHRA BRA BHRA MRA YRA RRA LRA VRA

श ष स ह क्ष त्र ब्र

SHRA SRA SRA HRA KSRA TRA JHRA

ल संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH LA ADDED TO IT

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

KLA KHLA GLA GHLA NLA CHLA CHHLA JLA JHLA ÑLA

ट ठ ड ढ ङ ण त थ द ध न

TLA THLA DLA DHLA NLA TLA THLA DLA DHLA NLA

प फ ब भ म य र ल व

प फ ब भ म य र ल व
PLA PHLA BLA BHLA MLA YLA RLA LLA VLA

श ष स ह क्ष ञ ज्ञ

श ष स ह क्ष ञ ज्ञ
SHLA ŚLA SLA HLA KŚLA TRLA JŃLA

व संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH VA ADDED TO IT

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ
KVA KHVA GVA GHVA ŅVA CHVA CHHVA JVA JHVA ŅVA

ट ठ ड ढ ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ढ ण त थ द ध न
TVA THVA DVA DHVA ŅVA TVA THVA DVA DHVA ŅVA

प फ ब भ म य र ल व

प फ ब भ म य र ल व
PVA PHVA BVA BHVA MVA YVA RVA LVA VVA

श ष स ह क्ष ञ ज्ञ

श ष स ह क्ष ञ ज्ञ
SHVA ŚVA SVA HVA KŚVA TRVA JŃVA

मिश्र वर्ण

कु	कु	कु	कु	थ	रु	के	द	उ	उ
का	कम	न्त	म्ब	र्या	द्र	क	ट्ट	ञ	श्च
KNA	KMA	NTA	MBA	RYA	DBHA	KKA	TTA	NCHA	SHCHA
सु	सु	जु	रु	गु	द	ल	तु	रु	म
सु	स्थ	णु	र्व	रु	ङ्क	र्ण	न्त्या	ह	ग
STHA	STHA	NDA	RVVA	RGGU	NKA	RNNA	NTYA	HMA	GNA
कु	कु	कु	रु	के	रु	तु	रु	रु	रु
क्ष	क्षण	षा	क्त	क्स	स्त	त्त्य	त	ज्झ	ष्
KSHA	KSNA	SNA	KTA	KSA	STA	TMYA	TA	JJHI	SKA
रु	रु	रु	रु	रु	रु	रु	रु	रु	रु
स्म	द्म	र्व	ञ	र्ण	श्री	ज्ञा	म्प	त्य	उं
SMA	DMA	RCHCHA	NJA	RNNA	SHRI	JNA	MPA	TNYA	AUM
सु	सु	सु	सु	सु	सु	सु	सु	सु	सु
षु	शु	ञु	न्स	क्त्य	ज्जा				
SNU	SHU	NSHU	NSA	KTYA	JJA				

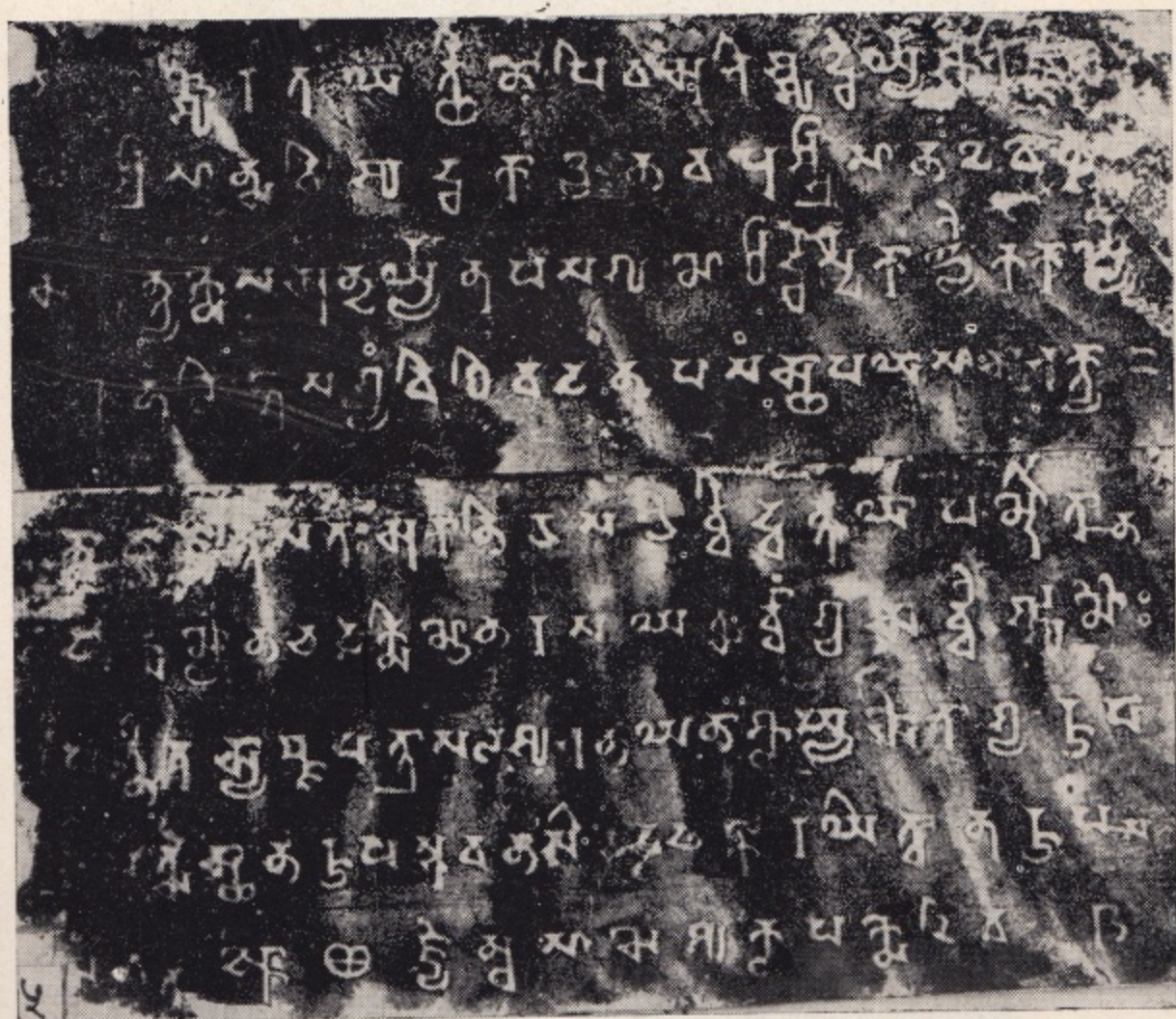

[illegible]

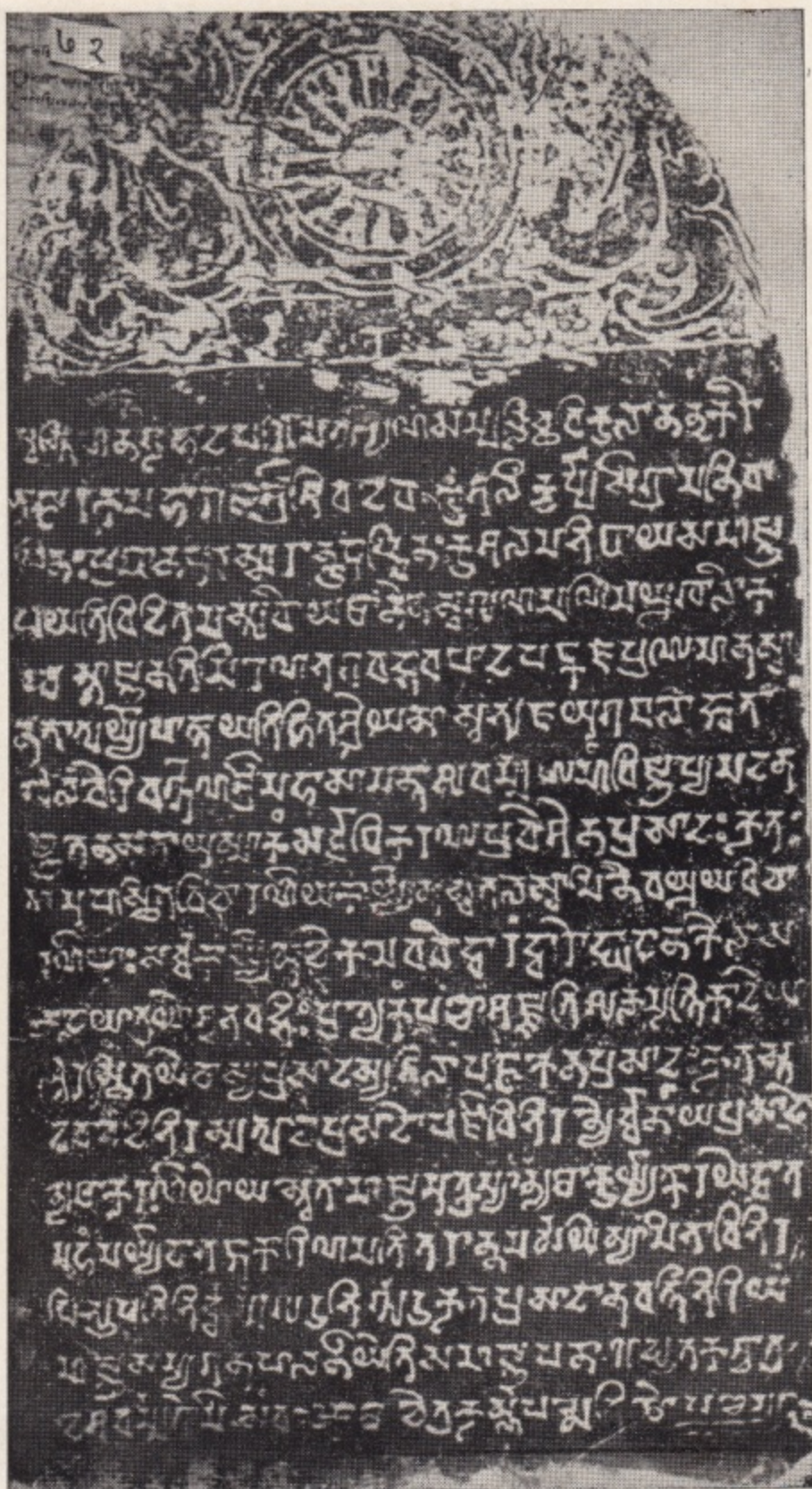

लाजिम्पाट स्थित- शिवलिङ्गमा अङ्कित पादपीठ लेख
[पूर्वलिच्छवि लिपि]

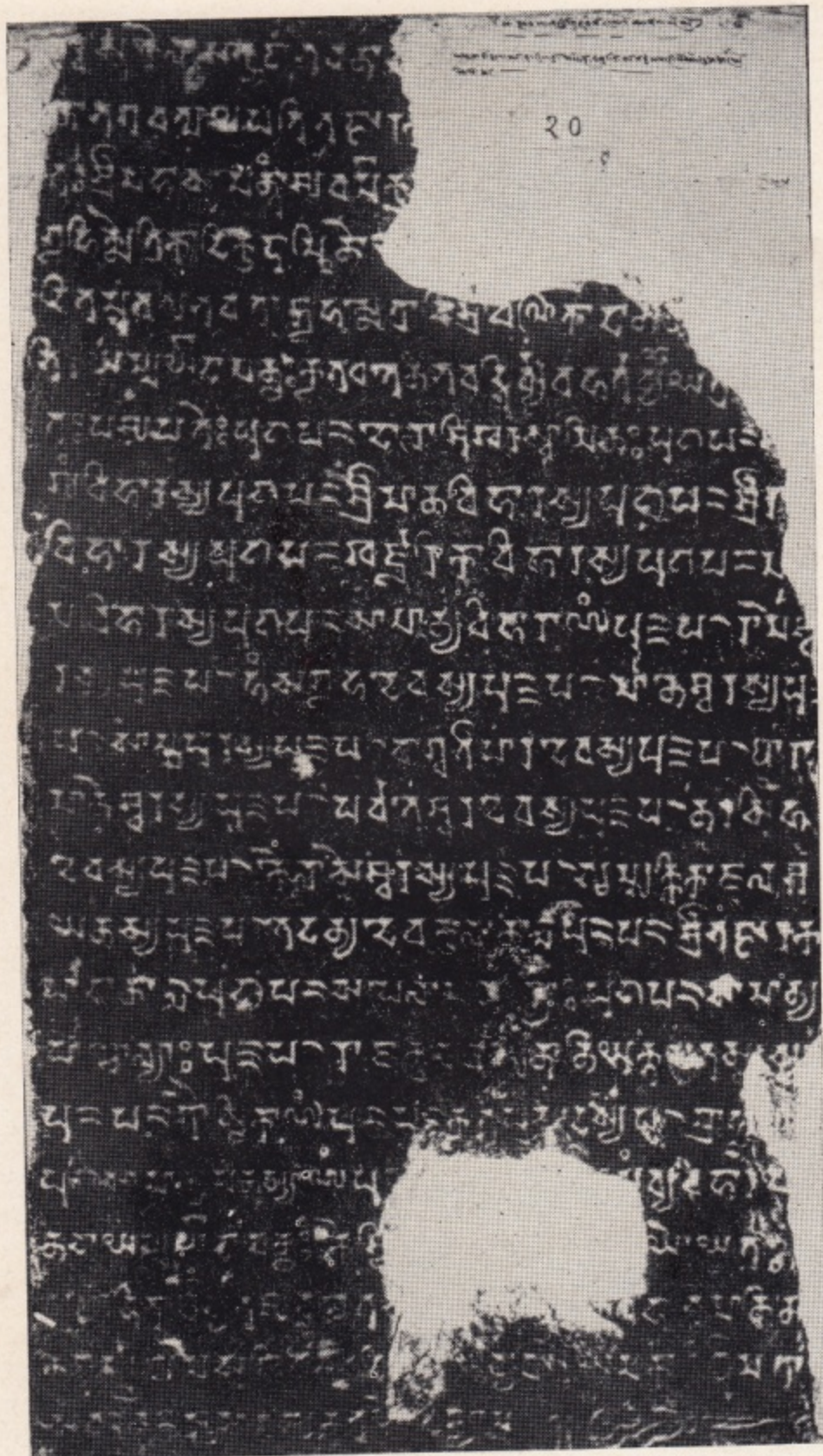

खोपासीको- शिलापत्र
[पूर्वलिच्छवि लिपि]

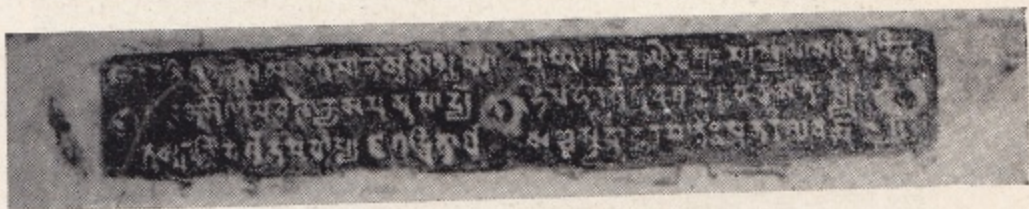

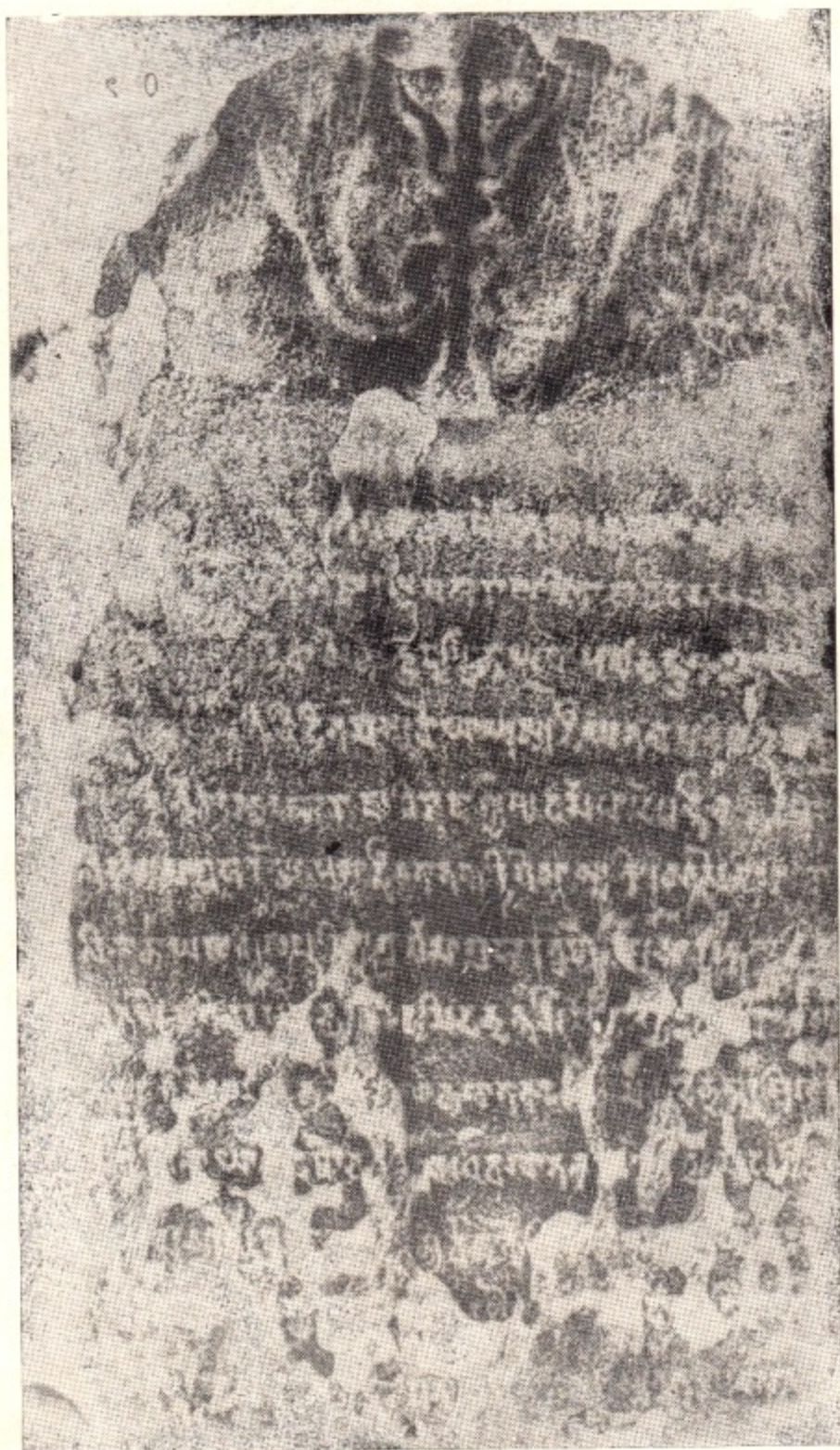
हाडिगाउँको- शिलापत्र
[पूर्वलिच्छवि लिपि]

चाङ्गुनारायणको सुवर्णपत्र
[पूर्वलिच्छवि लिपि]

चितलाडको- शिलापत्र
[पूर्वलिच्छवि लिपि]

प्र त्या ग त्य स ग ङ्ग दा क्ष र मि द न्दी र्गम् वि नि श्व स्य च
PRA TYĀ GA TYA SA GA DGA DĀ KSA RA MI DA NDĪRGAM VI NI SHVASYACHA

अभ्यासका निमित्त उदाहरण

राजा मानदेवकी रानी विजयस्वामिनीले स्थापना गरेको पूर्वश्रनं.
पलाञ्चोकमा रहेको विजयश्रीभगवती स्थानको अभिलेखः-

संवत् १५५६ मया १५५६ मया

सं व त क थ ज मा घ शु कृ षौ ण्ण मा स्या
SAM VA TA ४ २ ५ MĀ GHĀ SHU KṚ ṢĀU ṢṆṆĀ MĀ SYĀ

विश्वपूषं ध्यात्वा नमस्कृत्य गच्छेत्

दि व स पू र्वी यां भ द्वा र क म हा राज श्री मा न
NDI VA SA PŪ RVĀ YĀM BHA TĪĀ RA KĀ MĀ HĀ RĀ JA SHRĪ MĀ NA

रत्नमुक्ता गुणैर्भगवत्पुत्रः

दे व स्य सा ग्रं व र्ष द्वा त मा ज्ञा प य तः स
DE VA SYA SĀ GRĀM VA RṢA ŚHA TA MĀ JÑĀ PA YA TAḤ SĀ

प्रदुपतः ६ कु सिद्धयस्तु मकुपुति

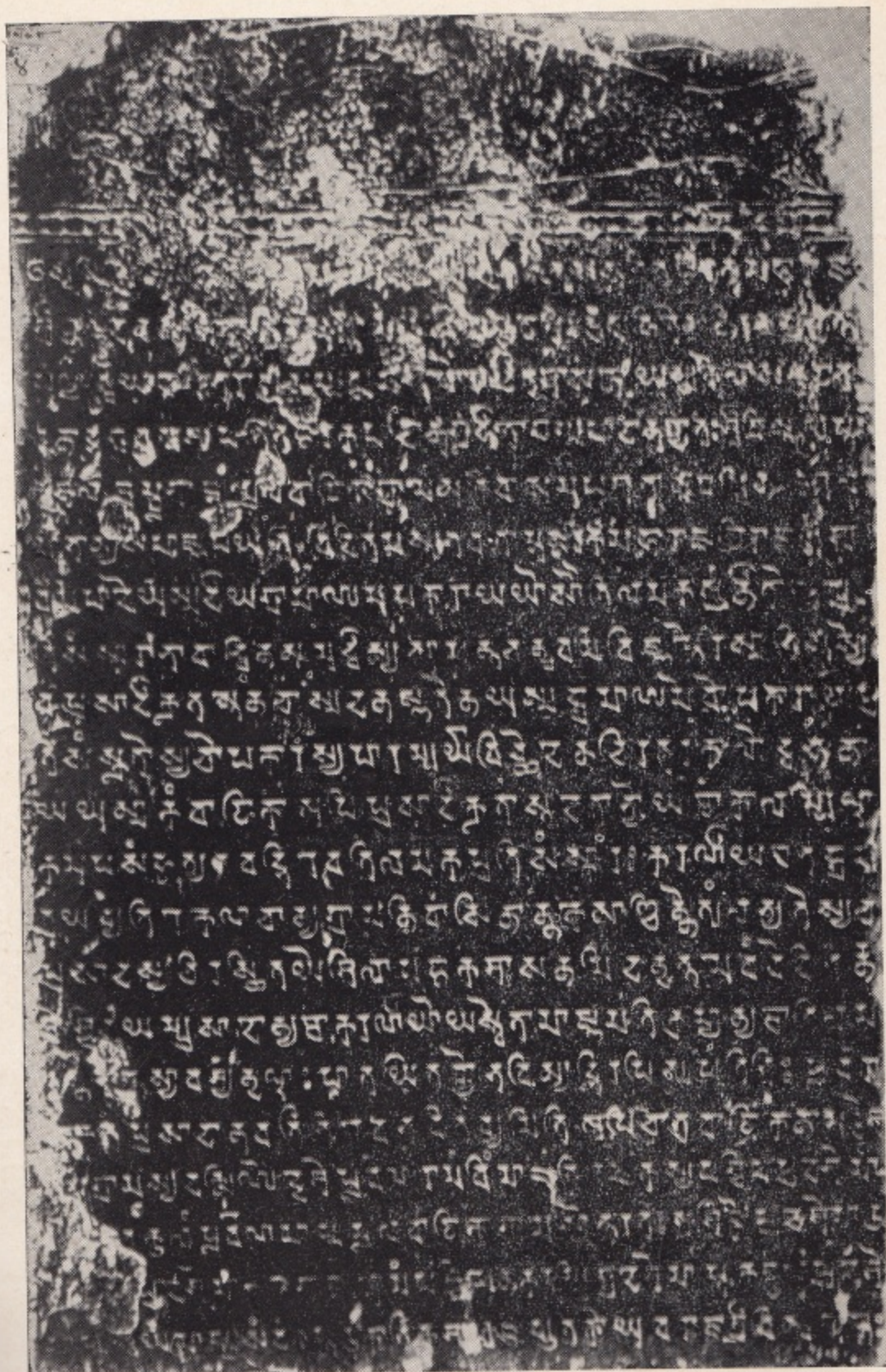
आ दु ह प नेः प त्या वि ज य स्वा मि न्या प्र ति
MRĀ DUGRI HA PA TEḤ PA TNYĀ VI JA YA SVĀ MI NYĀ PRĀ TI

कुपितरत्नगगनं सिद्धयः

स्था पि ता दे वी भ ग व ती वि ज य श्रीः
STHĀ PI TĀ DE VĪ BHA GĀ VA TĪ VI JA YA ŚHRĪ

ल.पु. तड्याल टोलको-शिलापत्र
[पूर्व लिच्छवि लिपि]

आदेश्वर स्थानको शिलापत्र
[पूर्व लिच्छवि लिपि]

काठमाण्डू स्थित टेबहालका टुटेधाराको

शिलाभिलेख

१ गुण्णथाम्भ गवरथु मरुगवल्ह

र ल त्र य म्भ ग व दा र्य्य मु दा र व ण्ण
RA TNA TRA YA MBHA GA VA DĀ RYYA MU DĀ RA VA RNNA

महिभुगवपिभोगठिमिभयतो

मु द्वि श्य म ल प रि भो ग नि मि त्त मे नौ
MU DDT SHYA SA TVA PA RI BHD GA NI MI TTA ME TAU

कुपल्लवयवलि कपुनमथयिणेः

कू प ल्ल व रि का श्व शु भा य पि त्तोः
KŪ PA HJA LA DRA VA NI KĀ HCHA SHU BHĀ YA PI TTOH

नकुथलि विदिगव विथुथापलकुय

शा क्यो य ति वि हि त वा त्रि य पा ल ना मा
SHĀ KYO YA TI RVĪ HI TA VĀ NPRI YA PĀ LA NĀ MĀ

उत्तरलिच्छवि(कुटिल) लिपि

स्वर, व्यञ्जन

VOWEL, CONSONANT

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ऌ ॡ

A Ā I Ī U Ū R̥ R̄ L̥ L̄

ए ऐ ओ औ अं अः

E AI O AU AM AH

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

KA KHA GA GHA ŅA CHA CHHA JA JHA ÑA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

TA THA DA DHA ÑA TA THA DA DHA NA

प फ ब भ म य र ल व

PA PHA BA BHA MA YA RA LA VA

श ष स ह क्ष त्र ज्ञः

SHA ŚA SA HA KṢA TRA JÑAH

स्वर संयुक्त वर्ण

क का कि की कु कू कृ कृ के के को कौ कं कः

क का कि की कु कू कृ कृ के के को कौ कं कः
KA KĀ KI KĪ KU KŪ KRĪ KRĪ KE KAI KO KAU KAM KAH

य संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH YA ADDED TO IT

क्य ख्य ग्य घ्य ङ्य च्य छ्य ज्य झ्य ण्य

क्य ख्य ग्य घ्य ङ्य च्य छ्य ज्य झ्य ण्य
KYA KHYA GYA GHYA ŅYA CHYA CHHYA JYA JHYA ÑYA

ट्य ड्य त्य द्य न्य प्य फ्य ब्य व्य ष्य ण्य

ट्य ड्य त्य द्य न्य प्य फ्य ब्य व्य ष्य ण्य
TYA DY TĀ DĀ NĀ PYA FĀ BĀ VĀ SHYA NYA

प्य फ्य ब्य व्य ष्य ण्य य्य र्य ल्य व्य

प्य फ्य ब्य व्य ष्य ण्य य्य र्य ल्य व्य
PYA FĀ BĀ VĀ SHYA NYA YĀ RĀ LĀ VĀ

श्र्य ष्र्य स्र्य ह्र्य क्ष्र्य त्र्य ज्र्य

श्र्य ष्र्य स्र्य ह्र्य क्ष्र्य त्र्य ज्र्य
SHYA SHYA SYA HYA KSHYA TRYA JRYA

र संयुक्त व्यञ्जन

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ
KRA KHRA GRA GHRA NRA CHRA CHHRA JRA JHRA ÑRA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न
TRA THRA DRA DHRA NRA TRA THRA DRA DHRA NRA

प फ ब भ म य र ल व

प फ ब भ म य र ल व
PRA PHRA BRA BHRA MRA YRA RRA LRA VRA

श ष स ह क्ष त्र ब्र

श ष स ह क्ष त्र ब्र
SHRA ŚRA SRA HRA KṢRA TRA JBRA

ल संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH LA ADDED TO IT

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ
KLA KHLA GLA GHLA NLA CHLA CHHLA JLA JHLA ÑLN

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न
TLA THLA DLA DHLA NLA TLA THLA DLA DHLA NLA

प्ल प्ल व ल ल प्ल ल ल
 प्ल प्ल व ल ल प्ल ल ल
 PLA PHLA BLA BHLA MLA YLA RLA LLA VLA

श्ल ल ल ल ल ल ल
 श्ल ल ल ल ल ल ल
 SHLA SLA SLA HLA KSLA TRLA JNLA

व संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH VA ADDED TO IT

क ग ग प्प द व व् व् व् व्
 क ग ग प्प द व व् व् व् व्
 KVA GHYA GVA GHVA NYA CHVA CHHVA JVA JHVA NVA

ट ठ ड ड् ण् न व व् द् ध् न
 ट ठ ड ड् ण् न व व् द् ध् न
 TVA THVA DVA DHVA NYA TYA THVA DVA DHVA NYA

प फ व भ म प्प ल ल ल
 प फ व भ म प्प ल ल ल
 PVA PHVA BVA BHVA MVA YVA RVA LVA VVA

श्ल ल ल ल ल ल ल
 श्ल ल ल ल ल ल ल
 SHVA SHVA SYA HVA KSHA TRVA JNVA

मिश्रवर्ण

क्ष द क ल्य आ द्य प्र न ल् क्

क्ष KSA द DDHA क KTA ल्य TSNA आ HMA द्य NGHA प्र SHCHA न NTA ल् GNA क् KSHA

रु वृ न पू मृ भृ क्ल लृ कृ श्रु

रु DBHA वृ STA न DGA पू GNA मृ STHA भृ NTA क्ल KNA लृ SHLA कृ JJA श्रु RCHYA

क ह्र न्र लृ श्रु मृ श्रु भृ ल्ल क्ल

क TKA ह्र NJA न्र HNA लृ HLA श्रु HNYA मृ STA श्रु RYVA भृ NDA ल्ल NNA क्ल CHCHHA

ल्य तु शु श्र म्र दृ कृ कृ कृ रु

ल्य LPA तु TMYA शु NDHYA श्र MBHA म्र MMA दृ NDRA कृ NKA कृ KKA रु TTA

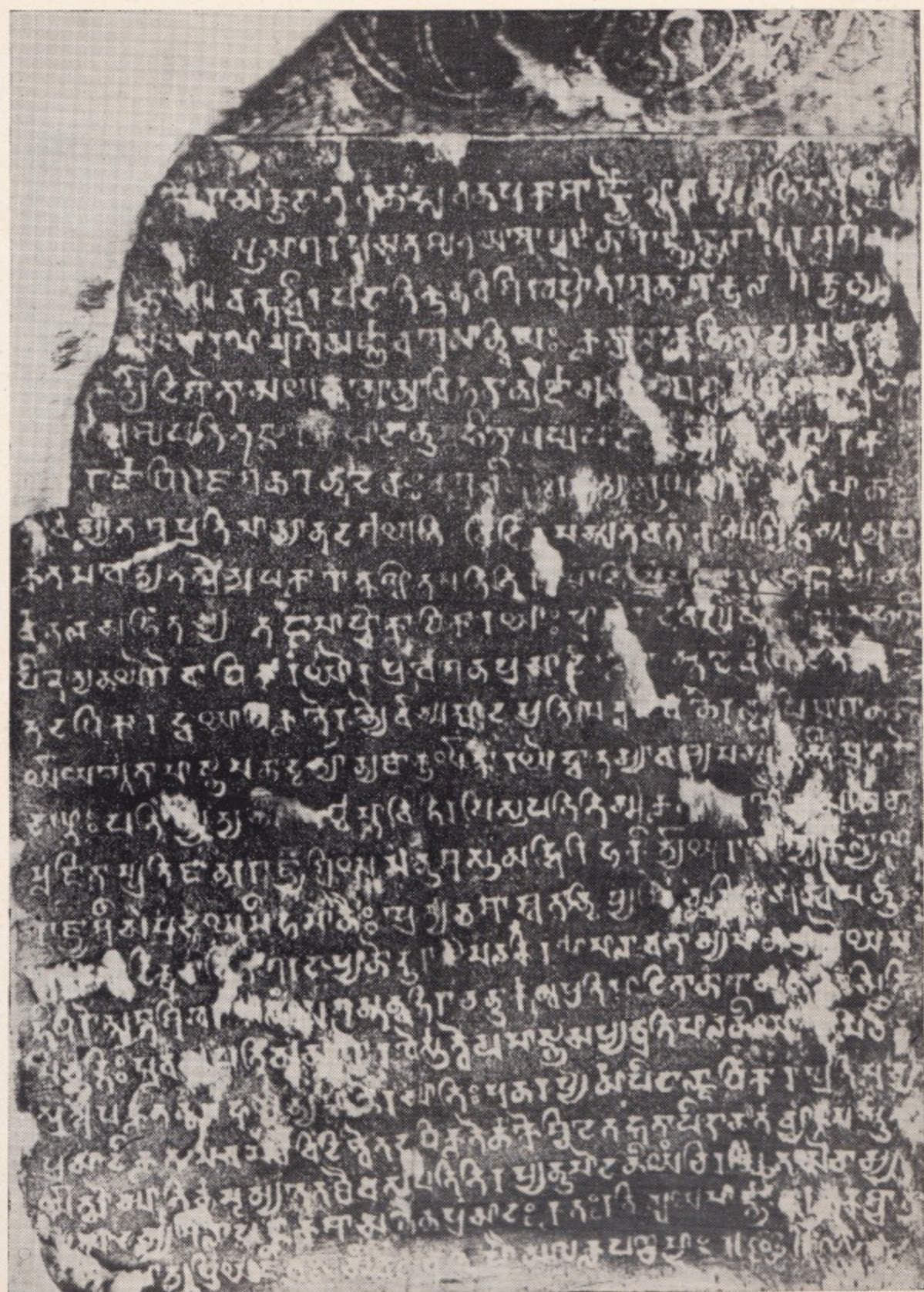
फू मू म्र श्रा दृ प्र न ल् आ श्री

फू PTA मू STHA म्र MA श्रा SYA दृ TTA प्र NCHA न NNA ल् LLA आ NDA श्री SHRI

मा द्य प्र ह्र भृ प्य ध्य न श्रा श्रा

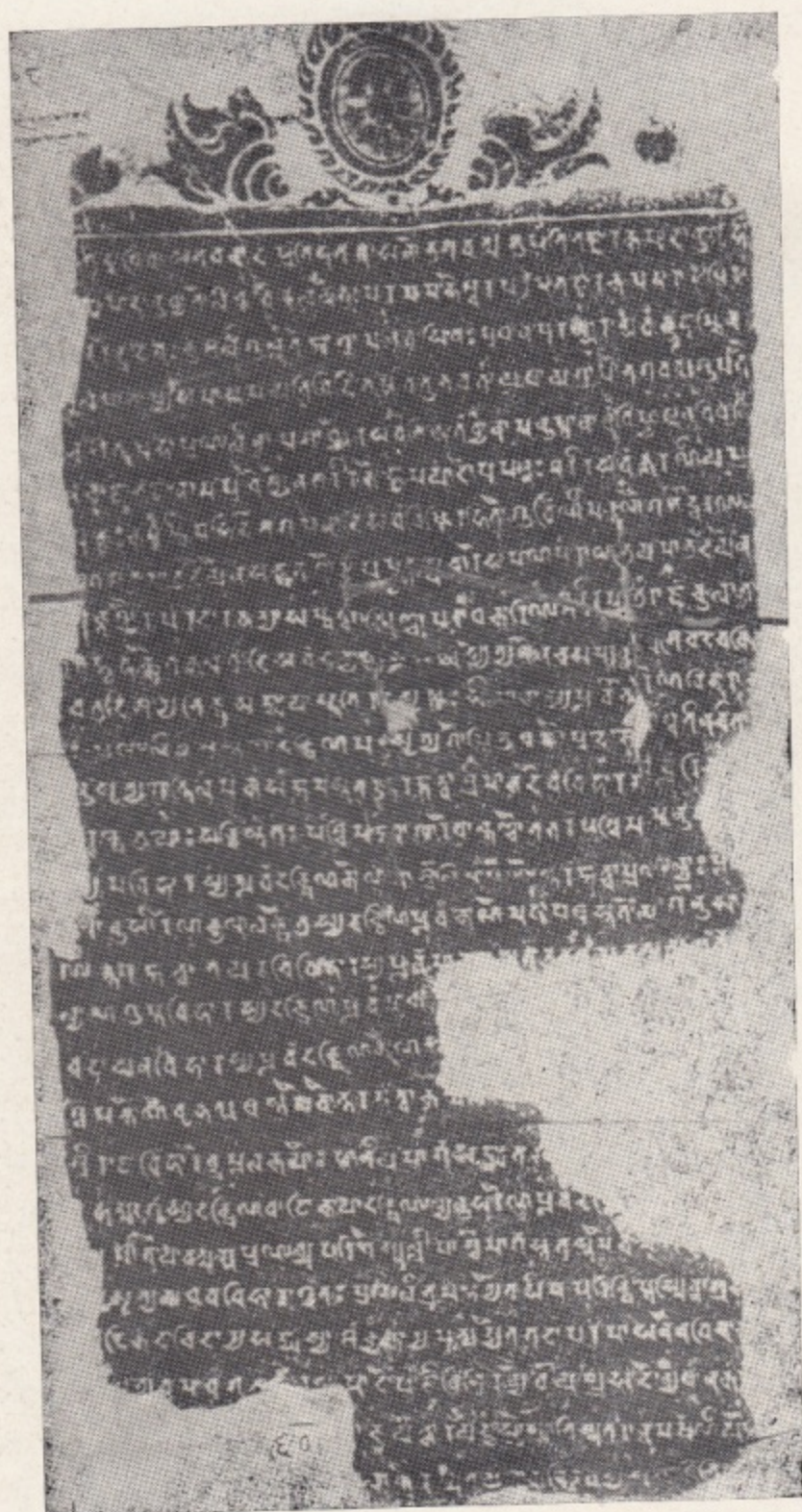
मा SMA द्य DMA प्र CHCHA ह्र JHĪ भृ SKA प्य PPA ध्य SPA न NGA श्रा SHRYA श्रा RYVA

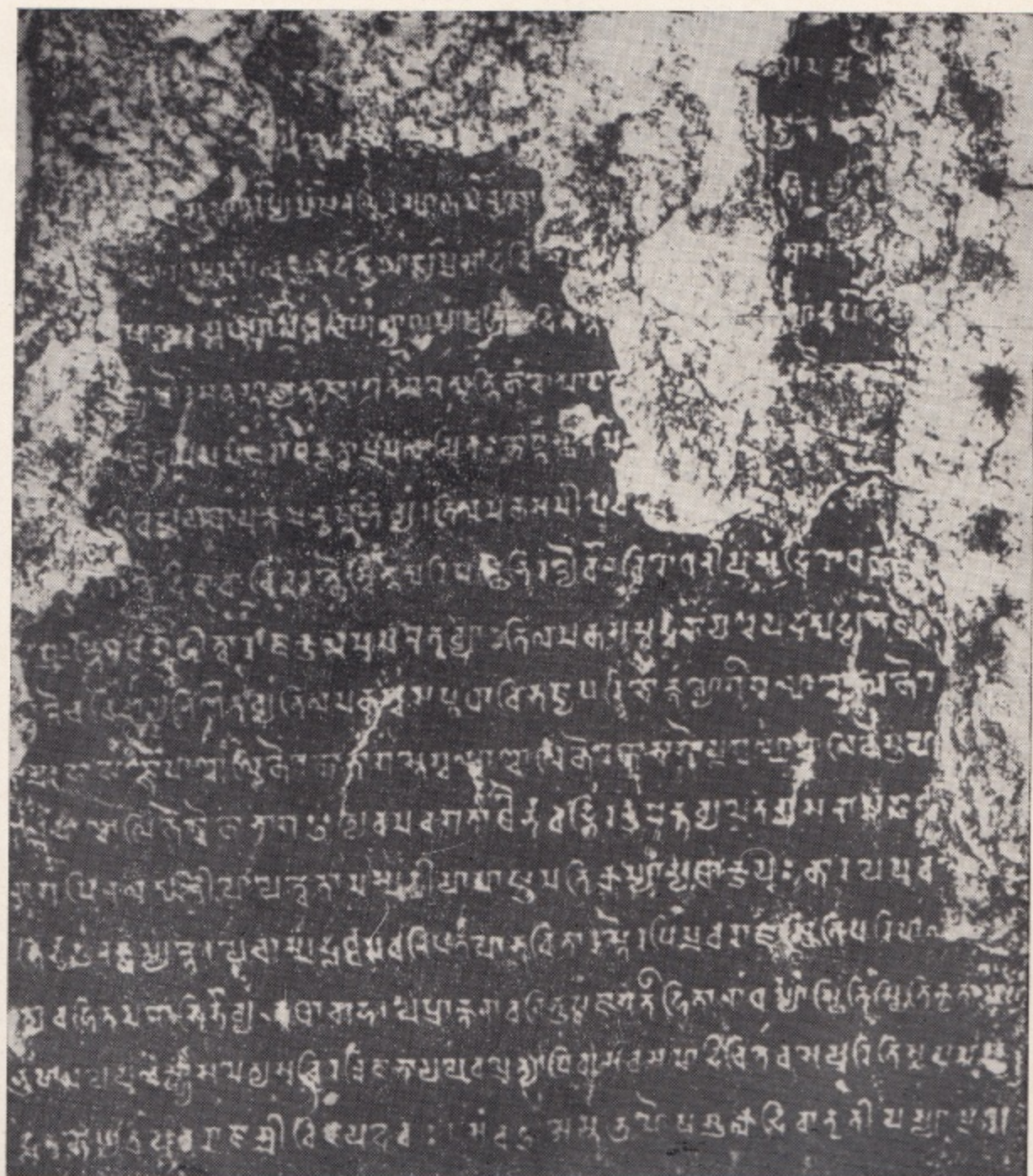
मङ्गलबजार मुन ढोकाभिन्नको शिलापत्र
[उत्तर लिच्छवि लिपि]

ल.पु. यङ्गुवाहालको- शिलापत्र
[उत्तर लिच्छवि लिपि]

ल.पु. टङ्गलटोल गेहधाराको- शिलापत्र
[उत्तर लिच्छवि लिपि]

अभ्यासका निमित्त उदाहरण

ललितपुर टंगलटोल जैद्वीधाराको शिलाभिलेखः-

शुवदिगयशमिर्मंशुंगवययुयपकनवनिमुंरग

व्य व हितमनोभिर्भोच्यं तथा चाहये प्राक्तनावनिभुजांजग
VYA VA HI TA MA NO BHI RBHĀ VYAMTĀHĀ CHĀ HA YE PRĀ KTA NĀ VA NI BHU JĀM JAGA

नीरुगनं वमुंमिनिंमिनिगयनुपालययुर्लक्ष्म

तीहिनानां धर्म्या स्थितिं स्थितिकृतामनुपालयेयुर्लक्ष्म्या
TĪ HI TĀ NĀM DHA RMYĀM STHI TIM STHI TI KṚ TĀ MA NU PĀ LA YE YU RLA KṢHYĀ

मथशुमसिजिहगययपुशदिवमवम

समेत्य सुचिरनिजभार्ययेवप्रेत्यापिवासवस
SA ME TYA SU CHI RA NNI JA BHARYA YE VA PRE TYĀ PI VĀ SA VA SA

यदिविगवमयुमिमिमुयमासुयगकश्रय

मादिवितेवसेयुरितिस्वयमाज्ञादूतकश्चात्र
MĀ DI VI TE VA SE YU RI TI SVA YA MĀ JĀNĀ DŪ TA KA SHCHĀ TRA

युवराक्षीविहययवः संवत् अफुउथेय

युवराज श्रीविजयदेवः संवत् आसुड चौष
YU VA RĀ JA SHRĪ VI JA YA DE VAH SAM VA T, २ ४ ८ PAVṢA
2 4 8

मुद्रदिवगृणीयशुम् ॥

शुक्रदिवतृतीयस्याम् ॥
SHU KṚ DI VĀ TRĪ TĪ YA SYĀ M

मध्य एशिया लिपि

स्वर

VOWEL

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ए ऐ ओ औ अं अः

अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः
A	Ā	I	Ī	U	Ū	E	AI	O	AU	AM	AH

व्यञ्जन

CONSONANT

क ख ग घ ङ

क	ख	ग	घ	ङ
KA	KHA	GA	GHA	ŅA

च छ ज झ ञ

च	छ	ज	झ	ञ
CHA	CHHA	JA	JHA	ÑA

ट ठ ड ढ ण

ट	ठ	ड	ढ	ण
TA	ṬHA	ḌA	ḌHA	ṆA

त	थ	द	ध	न
TA	THA	DA	DHA	NA

प फ ब भ म

प	फ	ब	भ	म
PA	PHA	BA	BHA	MA

य	र	ल	व
YA	RA	LA	VA

श ष स ह क्ष त्र ज्ञ

श	ष	स	ह	क्ष	त्र	ज्ञ
SHA	ṢA	SA	HA	KṢA	TRA	JṆA

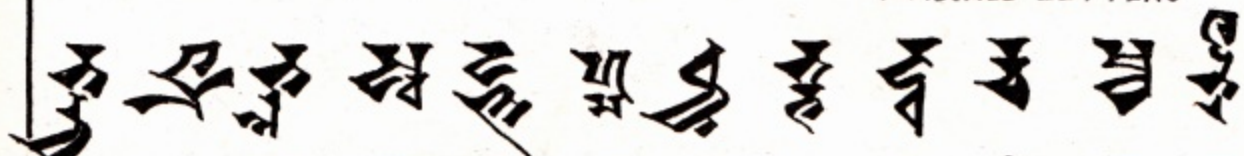
स्वर संयुक्त वर्ण

क का कि की कु कू के कै को कौ कं कः
KA KĀ KI KĪ KU KŪ KE KAI KO KAU KAM KAH

मिश्रवर्ण

COMBINED LETTERS

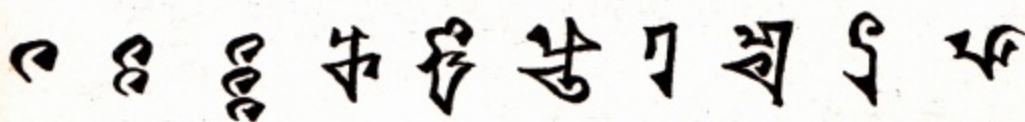
क्य ख्र क्ल स्व ड्र ह्य ध्र क्त ख् व ष झ
KYA KHRA KLA SVA DBHU HMA DHYU KTA PDHA RVA ŠTHA ŪKA

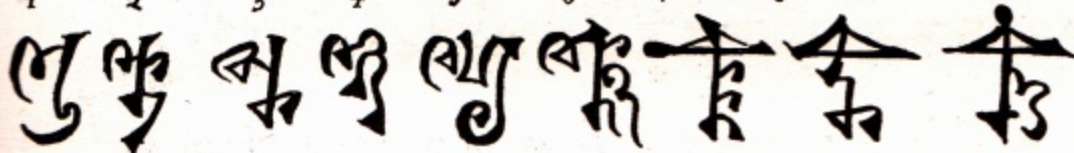
ञ्च स्थ र्ण श्र श्री ल च्छ ह्र र्क
ŪCHA STHA RŪŪNA SHCHA ŠRĪ TNA CHCHA HLA RKKA

NUMBER

संख्या

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

१०० २०० ४०० ६०० ८०० ९०० ३००० ४००० ७०००
100 200 400 700 800 900 3000 4000 7000

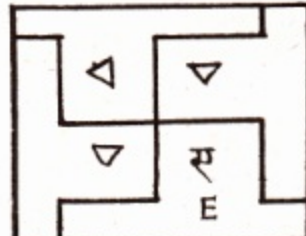

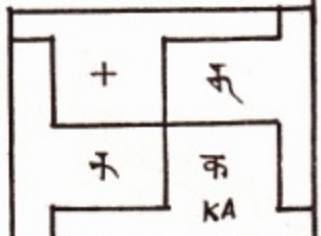

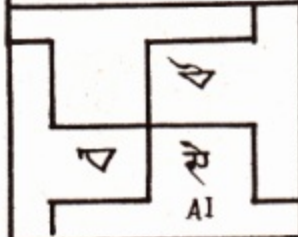
क

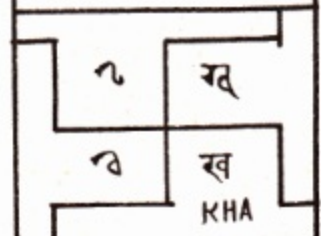
ख

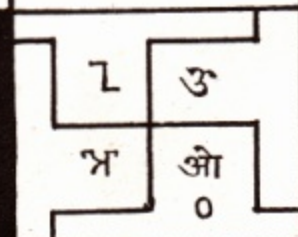
ग

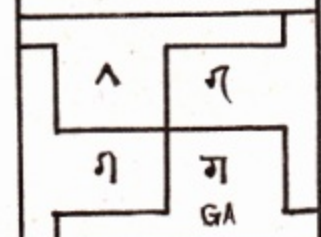
घ

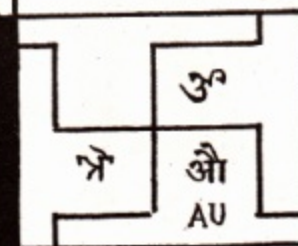
ङ

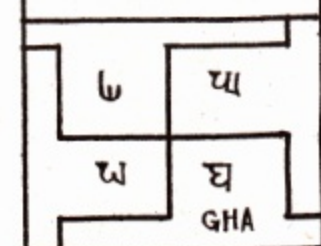
च

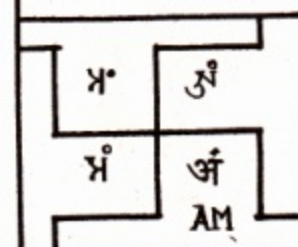
झ

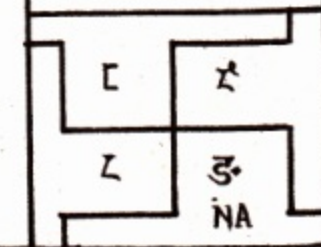
ट

ण

त

च

च	छ
उ	च CHA

झ

झ	ञ
क	छ CHHA

ज

ज	झ
ए	ज JA

झ

झ	ञ
र	झ JHA

न

न	ण
ड	अ NA

ट

ट	ठ
ट	ट TA

थ

थ	द
थ	ठ TA

ड

ड	ड
ड	ड DA

झ

झ	ड
ड	ड DHA

न

न	ण
न	ण NA

त

ॡ	ॠ
ॡ	त TA

थ

ॢ	थ
ॢ	थ THA

द

ॣ	द
ॣ	द DA

ध

।	ध
।	ध DHA

न

॥	न
॥	न NA

प

॥	प
॥	प PA

फ

॥	फ
॥	फ PHA

ब

॥	ब
॥	ब BA

भ

॥	भ
॥	भ BHA

म

॥	म
॥	म MA

स

ॠ	ॡ
ॢ	य YA

र

ॠ	ॡ
ॢ	र RA

ल

ॠ	ॡ
ॢ	ल LA

व

ॠ	ॡ
ॢ	व VA

श

ॠ	ॡ
ॢ	श SHA

ष

ॠ	ॡ
ॢ	ष ṢA

स

ॠ	ॡ
ॢ	स SA

ह

ॠ	ॡ
ॢ	ह HA

क्ष

ॠ	ॡ
ॢ	क्ष KṢA

त्र

त्र
TRA

ज्ञ

ज्ञ
JNA

स्वर संयुक्त वर्ण

क का कि की कु कू कृ कृ के कै को कौ कं कः

KA KĀ KI KĪ KU KŪ KRĪ KRĪ KE KAI KO KAU KAM KAH

ख खा खि खी खु खू खृ खृ खे खै खो खौ खं खः

KHA KHĀ KHI KHĪ KHU KHŪ KHRI KHRI KHE KHAI KHO KHAU KHM KHAH

ग गा गि गी गु गू गृ गृ गे गै गो गौ गं गः

GA GĀ GĪ GĪ GU GŪ GRĪ GRĪ GE GAI GO GAU GAN GAH

घ गा घि घी गु घू घृ घृ घे घै गो घौ घं घः

GHA GHĀ GHI GHĪ GHU GHŪ GHRI GHRI GHE GHAI GHO GHAU GHAN GHAN

ङ ङा ङि ङी ङु ङू ङृ ङृ ङे ङै ङो ङौ ङं ङः

ṆA ṆĀ ṆI ṆĪ ṆU ṆŪ ṆRI ṆRI ṆE ṆAI ṆO ṆAU ṆAM ṆAH

निम्न लिखित द्वा वटा अक्षरको रूप गगागिगी जस्तै
चल्दछ अरु सबै अक्षरको रूप ककाकिकी जस्तै हुन्छ ।

[अ. ठ. ण. थ. ध. श]

य संयुक्त व्यञ्जन

क्या ख्या ग्या घ्या ङ्या च्या छ्या ज्या भ्या ञ्या

क्या ख्या ग्या घ्या ङ्या च्या छ्या ज्या भ्या ञ्या

ट्या ट्या ड्या ड्या ण्या त्या थ्या द्या ध्या न्या

ट्या ट्या ड्या ड्या ण्या त्या थ्या द्या ध्या न्या

प्या फ्या ब्या भ्या म्या य्या र्या ल्या व्या

प्या फ्या ब्या भ्या म्या य्या र्या ल्या व्या

श्या श्या श्या श्या

श्या श्या श्या श्या

क्ष्या त्र्या ज्ञ्या

क्ष्या त्र्या ज्ञ्या :

क्ष्या त्र्या ज्ञ्या

र संयुक्त व्यञ्जन

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ
KRA KHRA GRA GHRA NRA CHRA CHHRA JRA JHRA ÑRA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न
TRA THRA DRA DHRA NRA TRA THRA DRA DHRA NRA

प फ ब भ म

प फ ब भ म
PRA PHRA BRA BHRA MRA

ल संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH LA ADDED TO IT

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ
KLA KHLA GLA GHLA NLA CHLA CHHLA JLA JHLA ÑLA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न
TLA THLA DLA DHLA NLA TLA THLA DLA DHLA NLA

प फ ब भ म

प फ ब भ म
PLA PHLA BLA BHLA MLA

पञ्चम वर्ग संयुक्त व्यञ्जन

ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग

ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग
NKA NKHA NGA NGHA NNA NCHA NCHHA NJA NJHA NNA

ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट

ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट
NTA NTHA NDA NDHA NNA NTA NTHA NDA NDA NNA

म्य म्य म्य म्य म्य

म्य म्य म्य म्य म्य
MPA MPHMA MBA MBHMA MMA

म संयुक्त व्यञ्जन

क्क क्क क्क क्क क्क क्क क्क क्क क्क क्क

क्क क्क क्क क्क क्क क्क क्क क्क क्क क्क
KMA KHMA GMA GHMA NMA GHMA CHHMA JMA JHMA NMA

ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट

ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट ट्ट
TMA THMA DMA DHMA NMA TMA THMA DMA DHMA NMA

म्य म्य म्य म्य म्य म्य म्य म्य म्य म्य

म्य म्य म्य म्य म्य म्य म्य म्य म्य म्य
PMA PHMA BMA BHMA MMA SHMA SMA SMA HMA KMA

व संयुक्त व्यञ्जन

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क KVA ख KHVA ग GVA घ GHVA ङ NVA च CHVA छ CHHVA ज JVA झ JHVA ञ NVA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट TVA ठ THVA ड DVA ढ DHVA ण NVA त TVA थ THVA द DVA ध DHVA न NVA

प फ ब भ म

प PVA फ PHVA ब BVA भ BHVA म MVA

मिश्रवर्णा

COMBINED LETTERS

कस खस गस घस ङस चस छस जस झस ञस

क KSA ख KHA ग GSA घ GHA ङ NVA च CHA छ CHHA ज JA झ JHA ञ NVA

टस ठस डस ढस णस तस थस दस धस नस

ट TSA ठ TSA ड TSA ढ TSA ण TSA त TA थ THA द DA ध DHVA न NA

पस फस बस भस मस

प PA फ PHA ब BA भ BHA म MA

अभ्यासका निमित्त उदाहरण

काठमाण्डू लगनबहालभित्र शिलास्तम्भको अभिलेख :-

ॐ नमः श्री २ वज्रासनाय स्वस्ति श्रीमत्पुण्य

ॐ न म : श्री २ व ज्रा स ना य ॥ स्व स्ति ॥ श्री म त्प शु प-
AUM NA MA H SHRĪ 2 VA JRĀ SA NĀ YA SVASTI SHRĪ MA TPA SHU PA

तिचरणकमलधुलिधुशरितशिरोरुहश्री

ति च र ण क म ल धु लि धु श रि त शि रो रु ह श्री-
TI CHA RA NA KA MA LA DHU LI DHU SHA RI TA SHI RO RU HA SHRĪ

ममानश्वरीरुद्रदवतावरलक्षप्रसाददे

म न्मा ने श्व शी रु द्र दे व ता व र ल क्ष प्र सा द दे-
MA NMĀ NE SHVA RĪ I ŚTA DE VA TĀ VA RA LA BHA PRA SĀ DA DE

दीप्यमानमाननरविकुलतिलकदनु

दी प्य मा न मा नो न्न न र वि कु ल ति ल क ह नु-
DĪ PYA MĀ NA MĀ NO NNA TA RA VI KU LA TI LA KA HA NU

मङ्गलनयान्तरमहागङ्गविगङ्गगङ्ग

म ङ्ग ज ने पा ले श्व र म हा रा जा धि रा ज रा जे
MA DDHYA JA NE PĀ LE SHVA RA MA HĀ RĀ JĀ DHI RĀ JA RĀ JE

इसकालयकाधीश्वरश्रीरुद्रनयान्वित

इ स क ल च क्रा धी श्व र श्री २ ज य पा र्थि वेन्द्र
NDRA SA KA LA CHA KRĀ DHĪ SHVA RA SHRĪ 2 JA YA PĀ RTHI YENDRA

मल्लयममरह्यमवदवानांमदासमरविजय

म ल्ल प र म भ ट्ट र क दे वा नां स दा स म र वि ज य
MA LLA PA RA MA BHA TTĀ RA KA DE VĀ NĀM SA DĀ SA MA RA VI JA YA

वाक्षदानयतिकक्षमष्टयमदानगरगनता

रा ज्ये दा न प ति का क्ष म ष्ट प म हा न ग र र ग न तो
RĀ JYE DĀ NA PA TI KĀ ŚTA MA NDA PA MA HĀ NA GA RA RA GA NA TO

ववतीतिवष्टमदाविदाववतागृहमंरुकर

र क की र्ति पु ष्य म हा वि हा र व न्ता गृ ह सं ज्ञ क ।
RA KA KĪ RTI PU ŪYA MA HĀ VI HĀ RA VA NTĀ GRĪ HA SAM JĪNA KA

फर्पिङ् शिखर नारायण स्थानमा रहेको

शिलाभिलेख

INSCRIPTIONS OF SHIKHAR NARAYAN AT PHARPING

ॐ म ति य द्वा द्वां । ॐ वा जी श्व री मुं । ॐ व ज्र पा णि हूं ।

ॐ म ति य द्वा द्वां । ॐ वा जी श्व री मुं । ॐ व ज्र पा णि हूं ।
AUM MA NI PA DME HŪM AUM VĀ GĪ ŚHYA RĪ MUM AUM VA JRA PĀ NI HŪM

ॐ ता रे तु ता रे तु रे स्वा हा । ॐ अ म र णि जी व न्ति स्वा

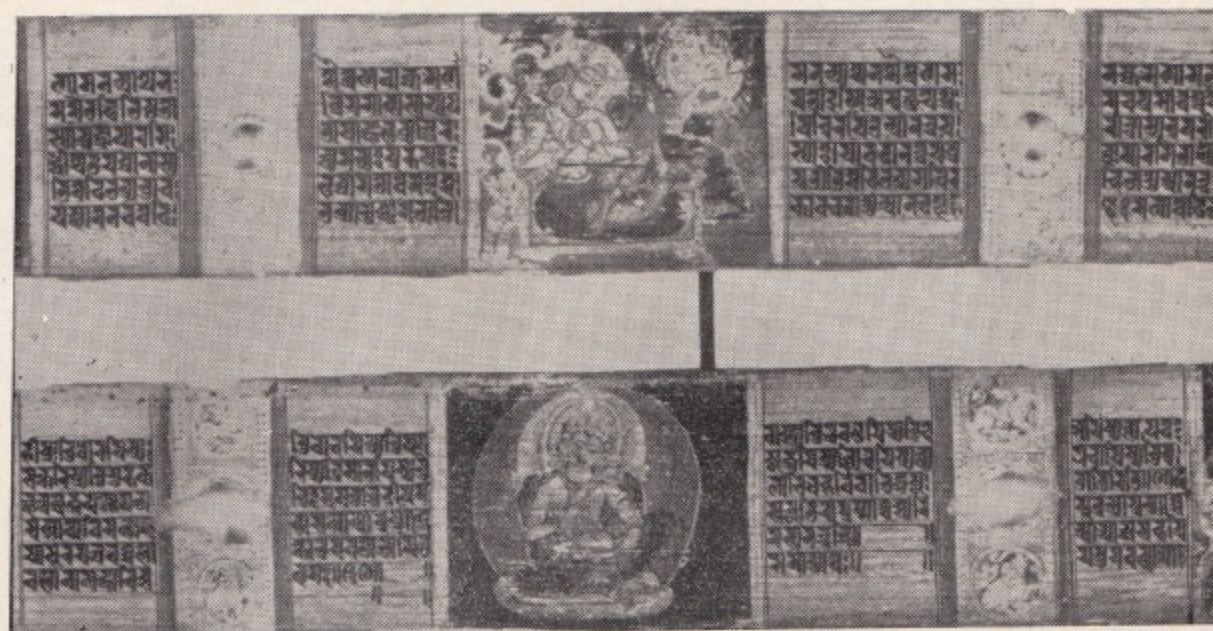
ॐ ता रे तु ता रे तु रे स्वा हा । ॐ अ म र णि जी व न्ति स्वा
AUM TĀ RE TU TĀ RE TU RE SVĀ HĀ AUM A MA RA NI JĪ VA NTI SVĀ

दा । ॐ य द्वा स्त्री य वि म ल द्वा द्वा द्वा ॥

हा । ॐ प द्वा णी ष वि म ले द्वा द्वा ॥
HĀ AUM PA DMO ŚNĪ ŚA VI MA LE HŪM PHA T

॥

राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेको
[रञ्जना लिपि]

लगनबाहालको- शिलास्तम्भ
[रञ्जना लिपि]

कूटाक्षर

SEVEN LETTERS

Ha
Kpa
Ma
La
Va
Ra
yam

CONSONANT

वज्जन

KA
KHA
GA
GHA
NA

क
ख
ग
घ
ङ

च CHA
छ CHHA
ज JA
झ JHA
ञ ÑA

ट TA
ठ THA
ड DA
ढ DHA
ण NA

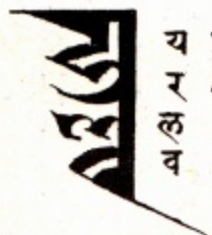

त TA
थ THA
द DA
ध DHA
न NA

PA
PHA
BA-
BHA
MA

प
फ
ब
भ
म

य YA
र RA
ल LA
व VA

श SHI
ष SA
स SA
ह HA

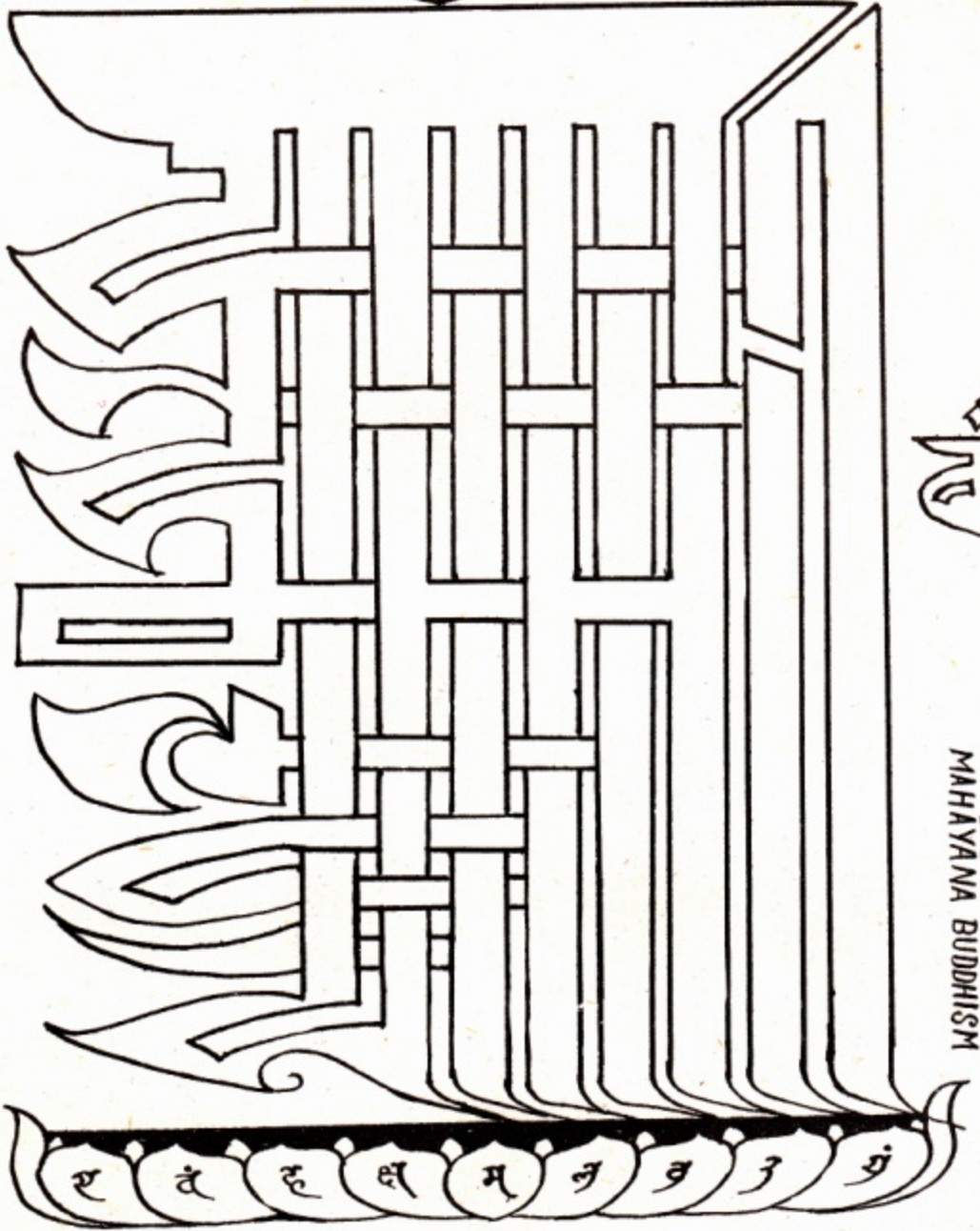
क्ष KSA
त्र TRA
ज्ञ JNA

RELATED TO

MAHĀYĀNA BUDDHISM

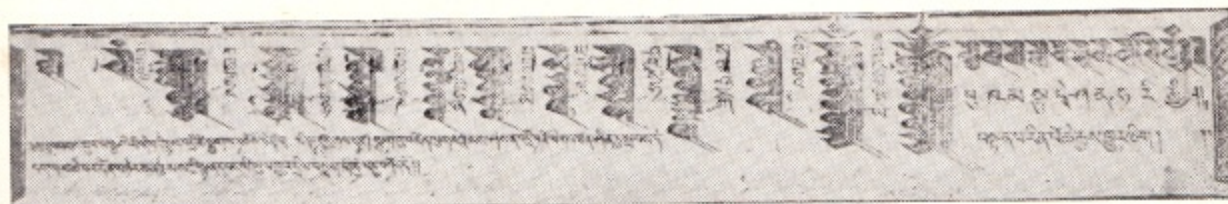

SEVEN LETTERS MONOGRAM
IS A POPULAR 'MANTRA'

प्रसिद्ध महायानी कूटाक्षर - अचिन्त्यलोकधातुका प्रतीकात्मक अक्षर ।

लेखको आफ्नै संप्रहमा सुरक्षित- कागजपत्र
[कूटाक्षरी लिपि]

प्रचलित नेवारी लिपि

स्वर

VOWEL

अ आ इ ई उ ऊ मृ मृ ० २

अ आ इ ई उ ऊ मृ मृ ० २
A Ā I Ī U Ū Rī Rī LRī LRī

ए ऐ ओ औ अं अः

ए ऐ ओ औ अं अः
E AI O AU AM AH

CONSONANT

व्यञ्जन

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ
KA KHA GA GHA ŅA CHA CHHA JA JHA ÑA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न
TA THA DA DHA ÑA TA THA DA DHA ÑA

प फ ब भ म य र ल व

प फ ब भ म य र ल व
PA PHA BA BHA MA YA RA LA VA

श ष स ह ङ ञ

श ष स ह ङ ञ
SHA SHA SA HA KHA TRA JHA

स्वर संयुक्त वर्ण

क का कि की कू कु कृ कृ क के के को कौ कं कः

क का कि की कु कू कृ कृ के के को कौ कं कः
KA KĀ KI KĪ KU KŪ KRĪ KRĪ KE KAI KO KAU KAM KAH

ख खा खि खी खू खु खृ खृ ख के के को कौ खं खः

ख खा खि खी खु खू खृ खृ खे खै खो खौ खं खः
KHA KHĀ KHI KHĪ KHU KHŪ KHRĪ KHRĪ KHE KHAI KHO KHAU KHAM KHAH

ग गा गि गी गू गु गृ गृ ग के के को कौ गं गः

ग गा गि गी गु गू गृ गृ गे गै गो गौ गं गः
GA GĀ GI GĪ GU GŪ GRĪ GRĪ GE GAI GO GAU GAM GAH

घ घा घि घी घू घु घृ घृ घ के के को कौ घं घः

घ घा घि घी घु घू घृ घृ घे घै घो घौ घं घः
GHA GHĀ GHI GHĪ GHU GHŪ GHRĪ GHRĪ GHE GHAI GHO GHAU GHAM GHAN

ढ ढा ढि ढी ढू ढु ढृ ढृ ढ के के को कौ ढं ढः

ढ ढा ढि ढी ढु ढू ढृ ढृ ढे ढै ढो ढौ ढं ढः
ṆA ṆĀ ṆI ṆĪ ṆU ṆŪ ṆRĪ ṆRĪ ṆE ṆAI ṆO ṆAU ṆAM ṆAH

निम्न लिखित द्रवता अक्षर गगागिगीको रूप समान हुन्छ
अरु सबै ककाकिकी जस्तै हुन्छ ।

[अ.ठ.ण.थ.ध.श]

य संयुक्त व्यञ्जन

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ
KYA KHYA GYA GHYA NYA CHYA CHHYA JYA JHYA NYA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न
TYA THYA DYA DHYA NYA TYA THYA DYA DHYA NYA

प फ ब भ म य र ल व

प फ ब भ म य र ल व
PYA PHYA BYA BHYA MYA YYA RYA LYA VYA

श ष स ह क्ष त्र ज्ञ

श ष स ह क्ष त्र ज्ञ
SHYA SYA SYA HYA KSYA TRYA JNYA

झ ञ्झ झ्झ श्श क्ष

झ ञ्झ झ्झ श्श क्ष
NHYA HMYA RHYA LHYA SHRYA KSMYA

र संयुक्त व्यञ्जन

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ
KRA KHRA GRA GHRA NRA CHRA CHHRA JRA JHRA ÑRA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न
TRA THRA DRA DHRA NRA TRA THRA DRA DHRA NRA

प फ ब भ म य र ल व

प फ ब भ म य र ल व
PRA PHRA BRA BHRA MRA YRA RRA LRA VRA

श ष स ह ऋ ॠ

श ष स ह ऋ ॠ
SHRA ŚRA SRA HRA KṢRA TRA JṆRA

ल संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH LA ADDED TO IT

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ
KLA KHLA GLA GHLA NLA CHLA CHHLA JLA JHLA ÑLA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न
TLA THLA DLA DHLA NLA TLA THLA DLA DHLA NLA

प फ व ल म य र ल ष

प फ व ल म य र ल ष
PLA PHLA BLA BHLA MLA YLA RLA LLA VLA

श स स ह ऋ ए ऋ

श स स ह ऋ ए ऋ
SHLA ŚLA SLA HLA KŚLA TRIA JŃLA

व संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH VA ADDED TO IT

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ
KVA KHVA GVA GHVA ŃVA CHVA CHHVA JVA JHVA ÑVA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न
TVA THVA DVA DHVA ṆVA TVA THVA DVA DHVA ṆVA

य र ल म य र ल ष

य र ल म य र ल ष
PYA PHYA BVA BHVA MYA YVA RVA LVA VVA

श स स ह ऋ ए ऋ

श स स ह ऋ ए ऋ
SHVA ŚVA SVA HVA KŚVA TRVA JŃVA

अभ्यासका निमित्त

पाटन शंखमूल चण्डिकादेवीस्थानका पाटिको

शिलाभिलेख

आसीत्सिद्धिर्नृसिंहमल्लनृपतिः पूजयन् राजं ददन्।

आ सी त्ति द्वि नृ सिं ह म ल्ल नृ प तिः पु ज्ञा य रा ज्यं द द न्।
Ā SĪ TSI DDHI NRĪ SIM HA MA LLA NRĪ PA TIH PU TRĀ YA RĀ JYAM DADA NA

तस्यासीत्तनयामहान्सुनियुक्तः श्रीश्रीनिवासानृपः

त स्या सी त्त न यो म हा न्सु नि यु णः श्री श्री नि वा सो नृ पः
TA SYĀ SĪ TTA NA YO MA HĀ NSU NI PU NAH SHRĪ SHRĪ NI BĀ SO NRĪ PAH

सौन्दर्यसमना तवः प्रणिदिनं दानैक निष्ठा मतिः

सौ न्द र्ये स म नो भ वः प्र ति दि नं दानै क नि ष्ठा म तिः
SAU NDA RYVE SA MA NO BHA BAH PRA TI DI NAM DĀ NAI KA NI STHĀ MA TIH

लाकणस्ययदानविन्दमधुपः संगीतज्ञा स्त्रार्थविन्

लो के श स्य प दा र वि न्द म धु पः सं गी त ज्ञा स्त्रार्थ वि न्
LO KE SHA SYA PA DĀ RA BI NDA MA DHU PAH SAM GĪ TA SHĀ STRĀ RTHABITA

तनुल्यानधरायतिर्भुवि तदा वैकुण्ठनाथोपमः॥

त नु ल्यो न ध रा प ति र्भु वि त दा वै कु ण्ठ ना थो प मः ॥
TA TTU LYO NA DHA RĀ PA TI RBHU BI TA DĀ BAI KU NṬHA NĀ THO PA MAH

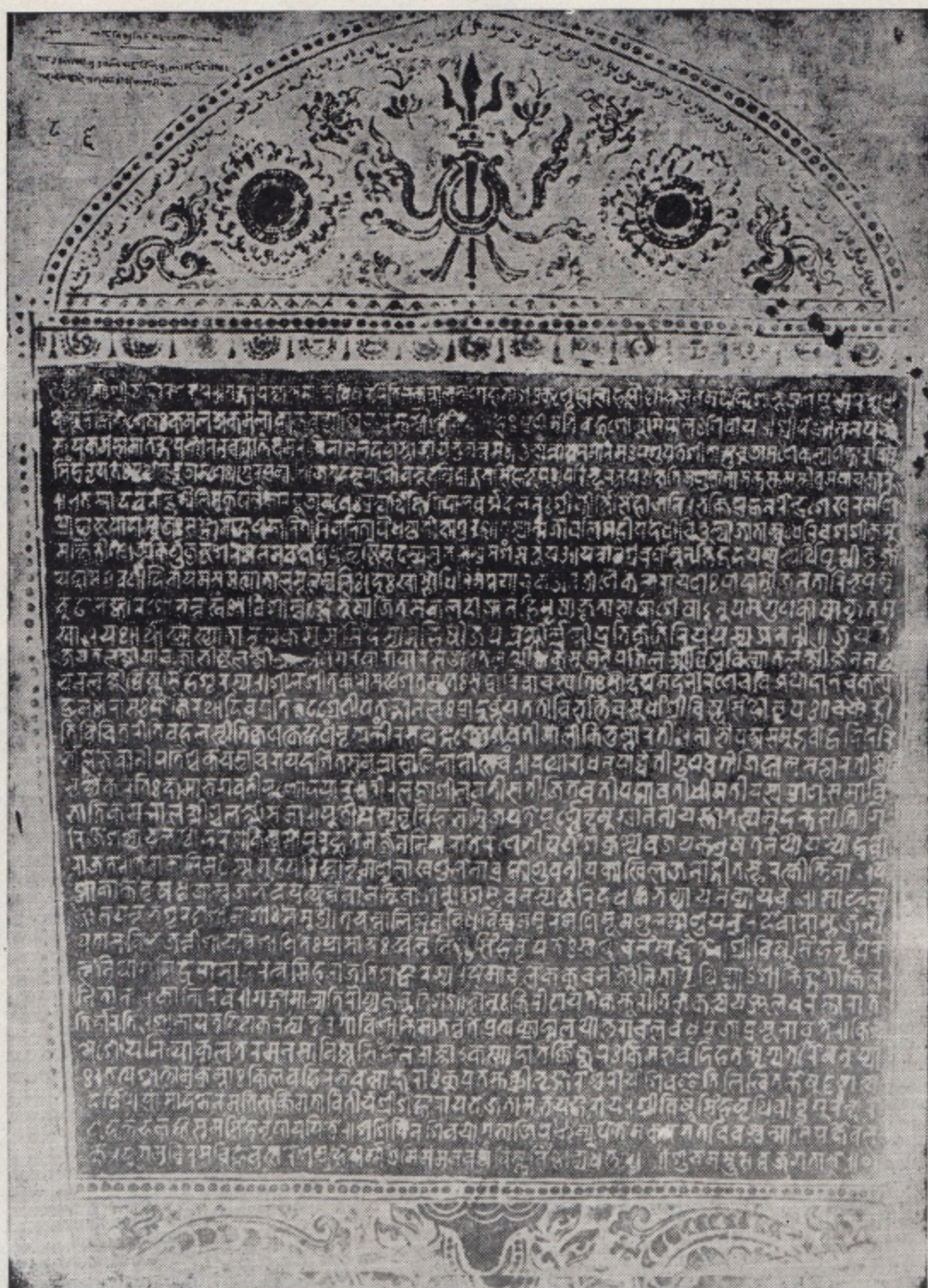

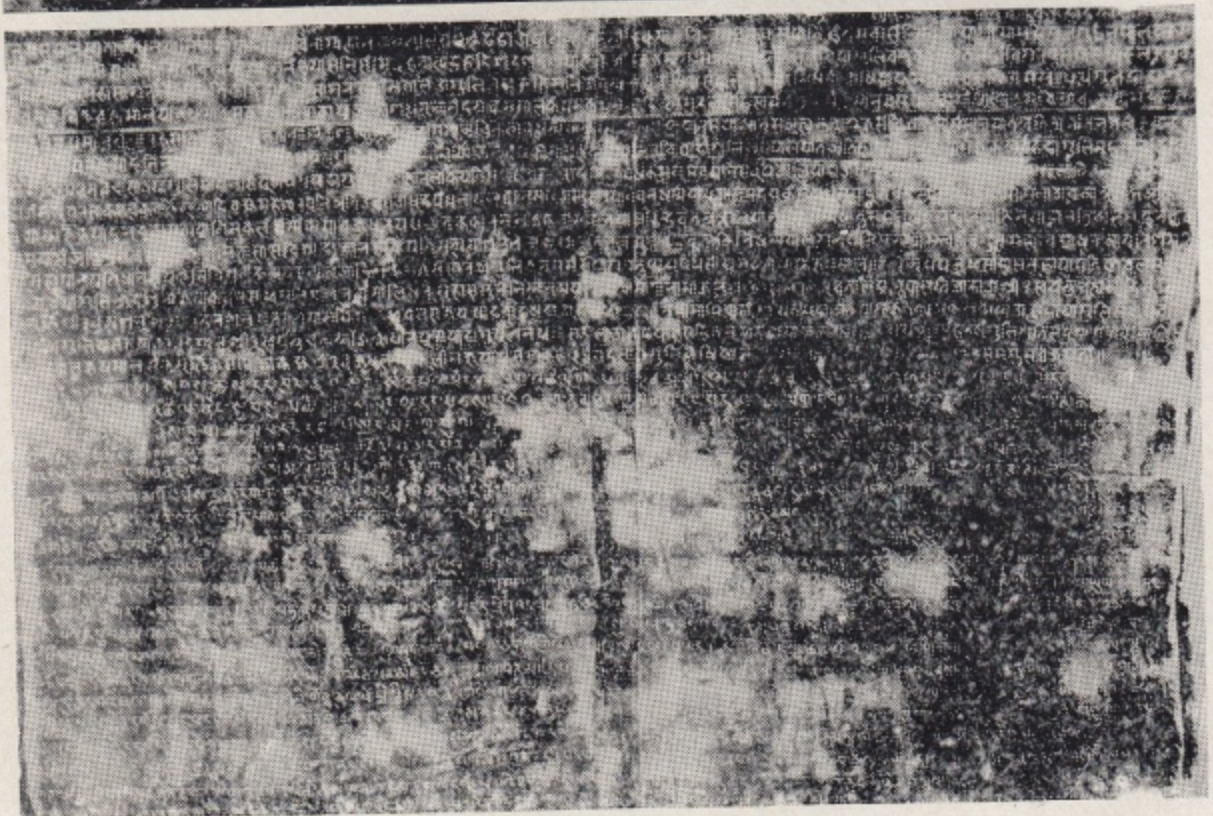
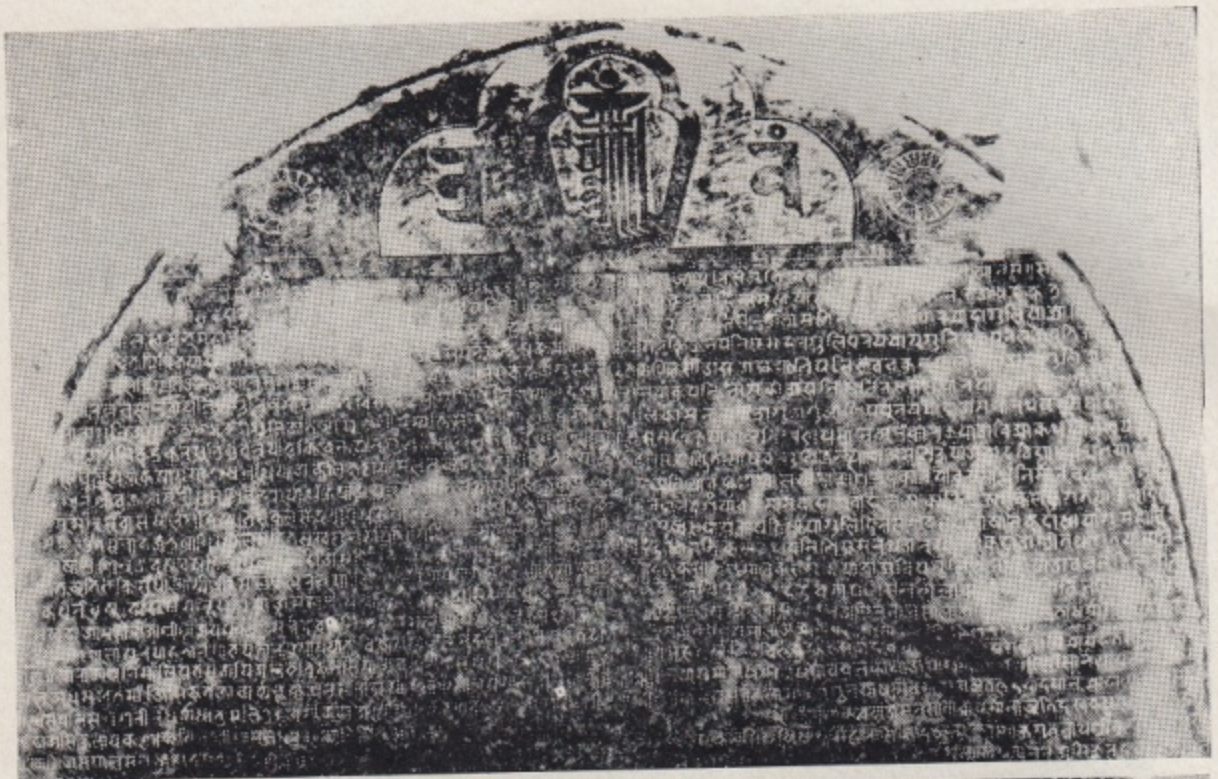
फपिङको- शिलापत्र
[प्रचलित नेवारी लिपि]

सुनागूठी भृङ्गारेखरको शिलापत्र
[प्रचलित नेवारी लिपि]

स्वयम्भू स्थित- शिलापत्र
[सप्ताक्षरी कूटाक्षर, नेवारी एवं तिब्बती लिपि]

भुजिमोल (मक्षिमुण्ड) लिपि

स्वर

VOWEL

अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	लृ	ॡ
A	Ā	I	Ī	U	Ū	RI	RĪ	LRĪ	LRĪ
ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः				
E	AI	O	AU	AM	AH				

CONSONANT

व्यञ्जन

क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KA	KHA	GA	GHA	ŃA	CHA	CHHA	JA	JHA	ÑA
ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
TA	THA	DA	DHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA
प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व	
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA	

श ष स ह ण णः

ṢṢHA ṢṢA ṢṢA ṢṢA ṢṢA ṢṢA ṢṢA ṢṢA ṢṢA ṢṢA

य संयुक्त व्यञ्जन

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ
KYA KHYA GYA GHYA NYA CHYA CHHYA JYA JHYA NYA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न
TYA THYA DYA DHYA NYA TYA THYA DYA DHYA NYA

प फ ब भ म य र ल व

प फ ब भ म य र ल व
PYA PHYA BYA BHYA MYA YYA RYA LYA VYA

श ष स ह क्ष त्र ज्ञ

श ष स ह क्ष त्र ज्ञ
SHYA SHYA SYA HYA KSYA TRYA JNYA

र संयुक्त व्यञ्जन

CONSONANT WITH RA ADDED TO IT

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ
KRA KHRA GRA GHRA NRA CHRA CHHRA JRA JHRA NIRA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न
TRA THRA DRA DHRA NRA TRA THRA DRA DHRA NRA

मिश्रवर्ण

क्षि अक्षि ल क्षी श्वा क्क्ष क्क्षु क्षी

क्ष KSA अ NCHA ङ NKA ए NDA ङी NGI श्वा SHCHĀ अ NCHA भु JHU ण SNA क KTA

यु भु क्षि भु ली श्वा क्षि क्षि भु ली

प् PTA स्तु STU ज् JJA स्थ STHA र्त्ता RTTA थ्या THYĀ स्म SMA क्त KTA स्तु STA र्ण RNNĀ

क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि

ह HNA ह HRA ह HMA क्ष KSHA द्वा DMA ध्रु DHRU न्तु NTYU श्या SHRYĀ र्य RYĀ ष SPRA

यु क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि

क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि

क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि क्षि

क्ष KSHA न्द्र NDRA ॐ AUM श्री SHRI ङ्ग NGHYA र्च RCHCHA स्तु STYU

अभ्यासका निमित्त उदाहरण

पशुपति पश्चिम द्वार अगाडि रहेको टुटे धाराको शिलाभिलेखः-

लथाऽस्तु । शम्भुर्ग ४३७ फाल्गुन वधि २ राजाधिराज श्री श्री श्री

श्रे यो ऽस्तु । सम्भुत ४३७ फाल्गुन वधि २ राजाधिराज श्री श्री श्री
SHRE YO A STU SA MVA TA 437 PHA LA GU NA BA DHI 2 RA JA DHI RA JA SHRI SHRI SHRI

जयानन्ददेवस्यः धर्मविजै भवति रघुवंशावतार श्री श्री जय

ज या न न्द दे व स्यः ध र्म वि जे भ व ति र घु वं श ा व तार श्री श्री ज य
JA YA NA NDA DE VA SYAH DHARMA VI JE BHA VA TI RA GHU VAM SHAYA TA RA SHRI SHRI JA YA

रुद्रमल्लदेवस्यः लखवर्षराज्यं भवति श्रीदेवगोब्राह्मना

रुद्रमल्लदेवस्यः लखवर्षराज्यं भवति श्रीदेवगोब्राह्मना
RU DRA MA LLA DE VA SYAH LA KHA BA RI SA RA JYAM BHAYA TI SHRI DE VA GAU BRA HMA NA

धार्त्रिनां सुखार्थं भवति । यजमानभुतरिकाछावतार राज

धा त्री नां सु खार्थं भवति । य ज मा न भु त रि का छा व तार रा ज
DHA TRI NAM SU KHA RTHABHAVA TI YA JA MA NA BHUTA RI KA CHHA VA TA RA RA JA

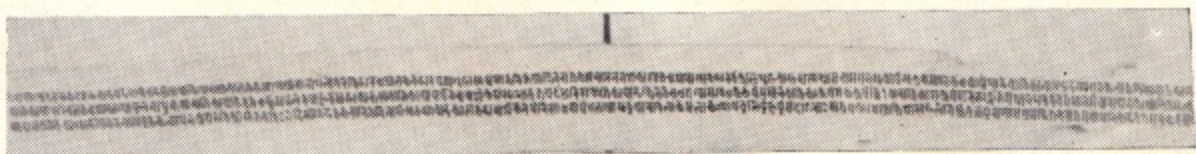
व्यद्यमलागासमनावांश्चान्निद्विजस्तु । पूर्वदिवंगतपिता

व्ये द्य म लो ता रो स म नो वां च्छा नि दि र स्तु । पू र्व दि वं ग त पि ता
VYE DYA MA LO TA RO SA MA NO VAN CHOHA SHI DDHI RA STU PU RVVA DI VAN GA TA PI TA

दीनास्वर्गलोकसंप्राप्तमस्तु ।

दी ना स्व र्ग लो क सं प्रा प्त म स्तु ।
DI NA SVA RGA LO KA SAM PRA PTA MA STU

लेखकको आफ्नै संग्रहमा रहेको- तालपत्र
[भुजिमोल लिपि]

कुंमोल (कोणमुण्ड) लिपि

सर

VOWEL

अ आ इ ई उ ऊ ए ऐ ओ औ

अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ
A	Ā	I	Ī	U	Ū	E	AI	O	AU

व्यञ्जन

CONSONANT

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KA	KHA	GA	GHA	ŅA	CHA	CHHA	JA	JHA	ÑA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
TA	ṬHA	ḌA	ḌHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA

प फ ब भ म य र ल व

प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA

श ष स ह क्ष त्र ज्ञ

श	ष	स	ह	क्ष	त्र	ज्ञ
SHA	ṢA	SA	HA	KṢA	TRA	JHA

क्वेमोल (परामुण्ड) लिपि

स्वर

VOWEL

अभाऱऱीऊऊमृमृएए

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ लृ लृ

ए ऐ ओ औ अं अः

ए ऐ ओ औ अं अः

CONSONANT

व्यञ्जन

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

प फ ब भ म य र ल व

प फ ब भ म य र ल व

श ष स ह ङ

SHA SA SA HA KSA

गोलमोल (गोलमुण्ड) लिपि

स्वर

VOWEL

अ आ इ ई उ ऊ ए ऐ ओ औ

अ आ इ ई उ ऊ ए ऐ ओ औ
A Ā I Ī U Ū E AI O AU

CONSONANT

व्यञ्जन

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ
KA KHA GA GHA NA CHA CHHA JA JHA ÑA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न
TA THA DA DHA NA TA THA DA DHA NA

प फ ब भ म य र ल व

प फ ब भ म य र ल व
PA PHA BA BHA MA YA RA LA VA

श ष स ह क्ष त्र ज्ञ

श ष स ह क्ष त्र ज्ञ
SHA SHA SA HA KSHA TRA JNA

पाचुमोल (सममुण्ड) लिपि

स्वर

VOWEL

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ल ॡ

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ल ॡ

ए ऐ ओ औ अं अः

ए ऐ ओ औ अं अः

CONSONANT

व्यञ्जन

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

प फ ब भ म य र ल व

प फ ब भ म य र ल व

श ष स ह स् क ण

SHA SA SA HA KSA TRA JNA

हिंमोल (वेष्टितमुण्ड) लिपि

स्वर

VOWEL

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ए ऐ

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ए ऐ

ओ औ अं अः

ओ औ अं अः

CONSONANT

व्यञ्जन

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

प फ ब भ म य र ल व

प फ ब भ म य र ल व

श ष स ह ऋ ॠ ऋ ॠ

SHA SA SA HA KSA TRA JNA

लितुमोल (नतमुण्ड) लिपि

स्वर

VOWEL

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ लृ लृ

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ लृ लृ

ए ऐ ओ औ अं अः

ए ऐ ओ औ अं अः

CONSONANT

व्यञ्जन

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

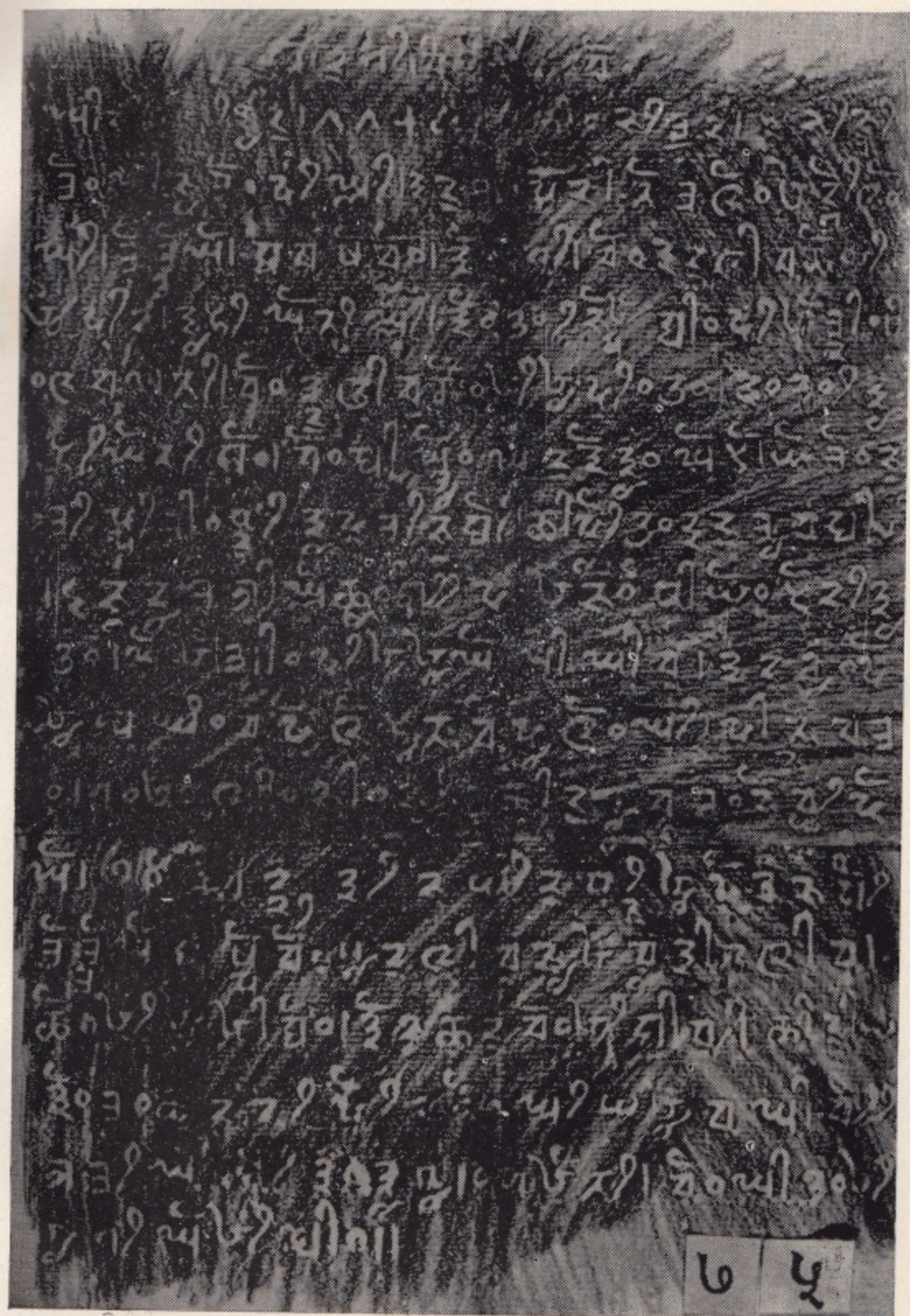
प फ ब भ म य र ल व

प फ ब भ म य र ल व

श स ह ण त्र ज्ञ

श स ह ण त्र ज्ञ

महालक्ष्मी दिखेलको- शिलापत्र
[किरात लिपि]

किरात (चन्द्रपुलिङ्ग) लिपि

स्वर, व्यञ्जन एवं मिश्रवर्णा

VOWEL, CONSONANT AND COMBINED LETTERS

अ आ ई उ ए ऐ ओ औ अं

अ आ ई उ ए ऐ ओ औ अं

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ द

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ द

ध न प फ ब भ म य र ल व श ष स

ध न प फ ब भ म य र ल व श ष स

ह त्र ज क ख क ख क ख क ख

ह त्र ज क ख क ख क ख क ख

ञ थ फ ल म न ग न ज ल

ञ थ फ ल म न ग न ज ल

७ १ ५ ८ ५ ८ ९ १०

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

स्वर व्यञ्जन एवं मिश्रवर्णा

VOWEL, CONSONANT AND COMBINED LETTERS

[illegible]

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ए ऐ ओ औ अं अः
A Ā I Ī U Ū Ṛ Ṝ E Ē O Ō Am Ah

ཀའཔ་གཞི་ལྟར་མཆོད་པའི་འཕྲུལ་པ་ལྟར་ལྟོག་པ་

क ख ग घ ङ। च छ ज झ ञ। ट ठ ड ढ ण। त थ द ध न।
KA KHA GA GHA NA CHA CHHA JA JHA ÑA TA THA DA DHA NA TA THA DA DHA NA

ਪਧਰਦਮ | ਪਰਦਾਖਾ-ਗੁਣਨਕੁ | ਗੁਣਨਕੁ ॥

प फ व भ म । य र ल व । श ष स ह । क्ष त्र ज्ञः
PA PHA BA BHA MA YA RA LA VA SHA ŚA SA HA KṢA TRA JÑAH

ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

कृ च्छ च्च हृ न्त न्त प्प म्प श्च छ
ṆKA CHCHHA ṆCHA TTA TTA NTA PPA MPA SHCHA ṢṬHA

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

स्त क्य क कृ क ह ष लृ क व
STA KYA KRA KLA KVA HHA HMA LLA KKA RYA

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ह्य ण्ड ण्य र्य र्य ॐ श्री ह्रीं धीः
HYA NDA NYA RYA RYA AUM SHRI HRI DHIIH

अभ्यासका निमित्त उदाहरण

वीरपुस्तकालय स्थित तिब्बती अपरिमिता नाम महायान

सूत्र बाट उद्धृत

ॐ न मो भ ज य ने अ प रि मि ता यु ज्ञा न सु

AUM NA MO BHA GA YA TE A PA RI MI TĀ YU JÑĀ NA SU

वि नि श्चि त ने जो रा जा य त था ग ता या र्हे ते स म्य

VI NI SHCHI TA TE JO RĀ JĀ YA TA THĀ GA TĀ YĀ RHĀ TE SA MYA

कं सु द्वा य । त द्य था । ॐ पु ण्य पु ण्य म हा पु ण्य

KSAM BU DDHĀ YA TA DYĀ THĀ AUM PU NYA PU NYA MA HĀ PUNYA

अ प रि मि त पु ण्य अ प रि मि त पु ण्य ज्ञा न स

A PA RI MI TA PU NYA A PA RI MI TA PU NYA JÑĀ NA SA

भ्रा रो प चि ते ॐ स र्व सं स्का र प रि शु द्ध ध र्म ते

MBHĀ RO PA CHI TE AUM SA RVA SAM SKĀ RA PA RI SHU DDHA DHARMA TE

गगन समुद्रे शुद्ध अशुद्धे मरु

GA GA NA SA MU TGA TE SVA BHĀ VA VI SHU DDHE MA HĀ

वप्यपरे शूरे शूरे ।

NA YA PA RI VĀ RE SVĀ HĀ

स्वयम्भू स्थित शिलाभिलेख बाट

ॐ सवत शूरादे दय अवुगते

AUM SA RVĀ TA THĀ GA TA HRI DA YA A NU GA TE

ॐ गुरु वीरे शूरे । ॐ पद्मे शूरे

AUM KU RU GI NI SVĀ HĀ AUM PA DMO ŚNĪ ŚA VI

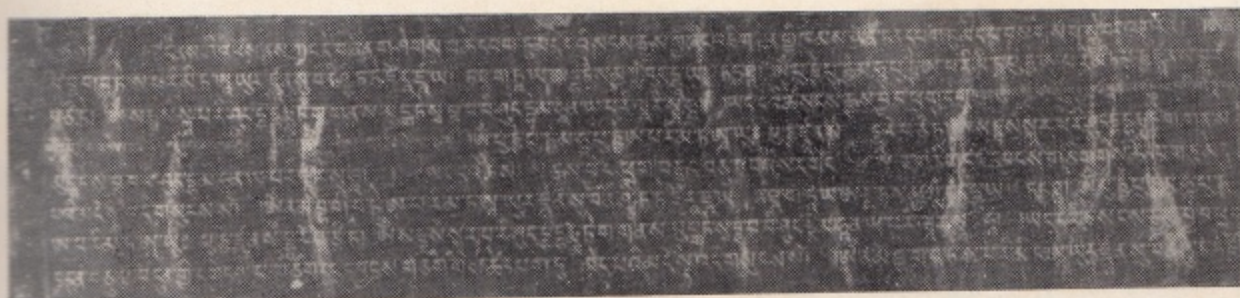
मलेदु पत । ॐ मणि पद्मे । ॐ शू

MA LE HUM PHA TĀ AUM MĀ NI PA DME HUM AUM VĀ

शी शूरे मं । ॐ पद्म शूरे । ॐ शू

GA SHVA RI HUM AUM VA JRA PĀ NI HUM AUM SVA STI

राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेको नीलपत्र
तिब्बती लिपि

ॐ श्री ह्रीं धीः
AUM SHRI HRI DHJH

नेपाल भोट लिपि

स्वर, व्यञ्जन

VOWEL, CONSONANT

अभाभिभाभुभूभैभोभौभंभः

अ आ इ ई उ ऊ ए ऐ ओ औ अं अः
 A Ā I Ī U Ū E AI O AU AM AH

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

का खा घा ङा चा छ्या
 KĀ KHĀ GHĀ ṅĀ CHYĀ CHHYĀ

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

भवा न्या ता था धा न्हा
 JHYĀ NYĀ TĀ THĀ DHĀ NHĀ

प फ ब भ म य र ल

पा फा भा म्हा चा च्छा
 PĀ PHĀ BHĀ HMĀ CHĀ CHHĀ

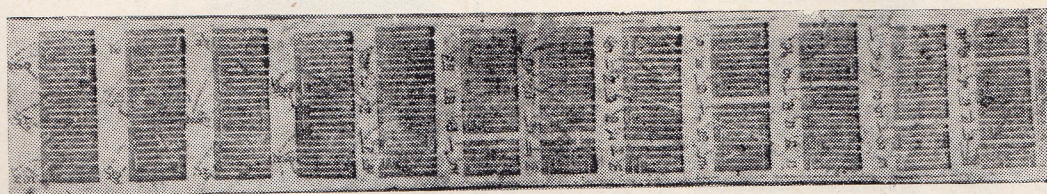
ह व त उ ङ ण

जा हा स्या स्हा हा ह्या
 JĀ HĀ SYĀ SHĀ HĀ HYĀ

र ह ग म स्त अ

ह्रा ह्ला श्या सा हा आ
 HRĀ HLĀ SHYĀ SĀ HĀ Ā

लेखकको आफ्नै संग्रहमा सुरक्षित- कागजपत्र
[होर्हिग लिपि]

तिब्बती होर्हिग लिपि

व्यञ्जन

CONSONANT

ॐ
 १
 KĀ का
 KHĀ खा
 GHĀ घा
 NĀ ना
 १
 CHYĀ च्या
 CHHYĀ छ्या
 JHYĀ ज्या
 NYĀ न्या
 १
 TĀ ता
 THĀ था
 DHĀ धा
 NHĀ न्हा
 १
 PĀ पा
 PHĀ फा
 BHĀ भा
 HMĀ ह्मा
 १

ॐ
 १
 २
 ३
 ४
 ५
 ६
 ७
 ८
 ९
 १०
 ११
 १२
 १३
 १४
 १५
 १६
 १७
 १८
 १९
 २०

चा CHĀ
 छा CHHĀ
 जा JĀ
 हा HVĀ
 १
 स्या SYHĀ
 स्था SHĀ
 हा HĀ
 ह्या HYĀ
 १
 ह्रा HRĀ
 ह्ला HLĀ
 श्या SHYĀ
 सा SĀ
 १
 हा HĀ
 आ Ā
 ॥

शारदा लिपि

स्वर, व्यञ्जन

VOWEL, CONSONANT

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ॡ

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ॡ

ऐ औ ङ णं णः

ए ऐ ओ औ अं अः

क प ग घ ङ ण ऋ ण ण

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

प फ ब भ म य र ल व

प फ ब भ म य र ल व

म ष भ द

श ष स ह

ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪਿ

स्वर, व्यञ्जन

VOWEL, CONSONANT

ਅ ਆਇ ਈ ਉ ਊ ਋ ਏ ਐ

ਅ	ਆ	ਏ	ਐ	ਉ	ਊ	਋	ਏ	ਐ
A	Ā	I	Ī	U	Ū	RI	E	AI

ੳ ਐ ਐ ਐ:

ਐ	ਐ	ਐ	ਐ:
O	AU	AM	AH

ਕ ਖ ਗ ਘ ਙ ਚ ਛ ਜ ਝ ਞ

ਕ	ਖ	ਗ	ਘ	ਙ	ਚ	ਛ	ਜ	ਝ	ਞ
KA	KHA	GA	GHA	ŅA	CHA	CHHA	JA	JHA	ṆA

ਟ ਠ ਡ ਢ ਣ ਤ ਥ ਦ ਧ ਨ

ਟ	ਠ	ਡ	ਢ	ਣ	ਤ	ਥ	ਦ	ਧ	ਨ
TA	THA	DA	DHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA

ਪ ਫ ਬ ਭ ਮ ਯ ਰ ਲ ਵ

ਪ	ਫ	ਬ	ਭ	ਮ	ਯ	ਰ	ਲ	ਵ
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA

ਸ ਖ ਸਹ

ਸ਼	਷	ਸ	ਹ
SHA	ṢA	SA	HA

कैथी नागरी लिपि

स्वर, व्यञ्जन

VOWEL, CONSONANT

अ आ इ ई उ ऊ ए ऐ ओ औ अं अः

अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः
A	Ā	I	Ī	U	Ū	E	AI	O	AU	AM	AH

क ख ग घ य छ ण ह

क	ख	ग	घ	च	छ	ज	झ
KA	KHA	GA	GHA	CHA	CHHA	JA	JHA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
TA	THA	DA	DHA	NA	TA	THA	DA	DHA	NA

प फ व न म य र ल व

प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA

श ष स ह

श	ष	स	ह
SHA	SA	SA	HA

বঙ্গলা লিপি

স্বর

VOWEL

অ আ ই ঐ উ ঊ ঋ ঌ ড ঢ

অ	আ	ই	ঐ	উ	ঊ	ঋ	ঌ	ড	ঢ
A	Ā	I	Ī	U	Ū	RI	ṚI	LRI	LṚI

এ ঐ ও ঔ অং

এ	ঐ	ও	ঔ	অং
E	AI	O	AU	AM

CONSONANT

ব্যঞ্জন

ক খ গ ঘ ঙ চ ছ জ ঝ ঞ

ক	খ	গ	ঘ	ঙ	চ	ছ	জ	ঝ	ঞ
KA	KHA	GA	GHA	ŅA	CHA	CHHA	JA	JHA	ṆA

ট ঠ ড ঢ ন ত থ দ ধ ন

ট	ঠ	ড	ঢ	ণ	ত	থ	দ	ধ	ন
TA	THA	ḌA	ḌHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA

প ফ ব ভ ম য র ল ব

প	ফ	ব	ভ	ম	য	র	ল	ব
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA

শ ষ স হ ক্ষ

SHA	ṢA	SA	HA	KṢA

ଉତ୍କଳଲିପି

स्वर

VOWEL

ଅ ଆ ଇ ଈ ଉ ଊ ଋ ଌ ଋ ଌ

ଅ ଆ ଇ ଈ ଉ ଊ ଋ ଌ ଋ ଌ

ଓ ଐ ଐ ଅ

ଓ ଐ ଅ

CONSONANT

व्यञ्जन

କ ଖ ଗ ଘ ଙ ଛ ଞ ଜ ଝ ଞ

କ ଖ ଗ ଘ ଙ ଛ ଞ ଜ ଝ ଞ

ଟ ଠ ଡ ଢ ଣ ତ ଥ ଦ ଧ ନ

ଟ ଠ ଡ ଢ ଣ ତ ଥ ଦ ଧ ନ

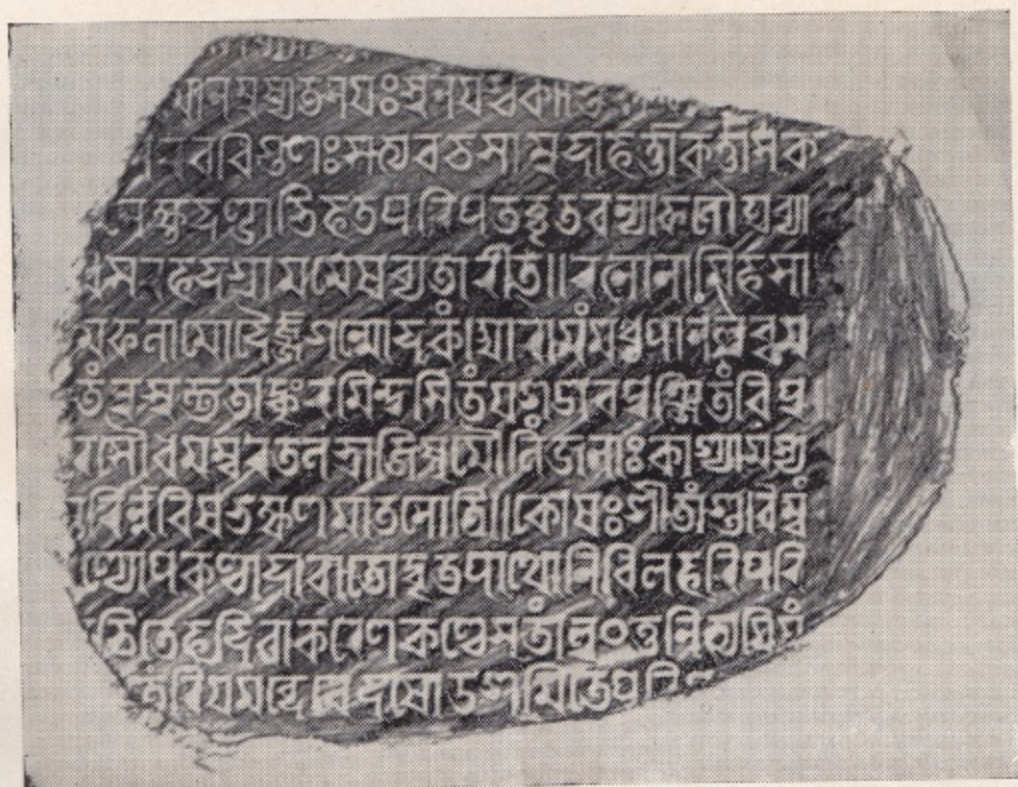
ପ ଫ ବ ଭ ମ ଯ ର ଲ ବ

ପ ଫ ବ ଭ ମ ଯ ର ଲ ବ

ଶ ଷ ସ ହ ଣ

SH SA SA HA KSA TRA JNA.

राष्ट्रिय संग्रहालयमा रहेको
[मैथिली लिपि]

मैथिली लिपि - स्वर, व्यञ्जन एवं मिश्रवर्ण .

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ए ऐ ओ औ अं अः

A Ā I Ī U Ū Ṛ Ṛī E AI O AU Am Ah

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

KA KHĀ GA GHĀ ṆĀ CHA CHHA JA JHA ṆĀ

ट ठ ड ढ ण न थ द ध न

Ṭ ṬHA Ḍ ḌHA Ṇ NA ṬṬHA ḌḌHA ṆṆ

प फ ब भ म य र ल व श ष स ह क्ष त्र ज्ञ

PA PHA BA BHĀ MA YA RA LĀ VĀ SHĀ ṢA ŚA HA KṢĀ TRĀ JṆĀ

क का कि की कु कू के कै को कौ कं क

KA KĀ KI KĪ KU KŪ KE KĀI KO KĀU KĀM KĀ

श्री उं क्य क कू कर्क स्क श्व छ स्त ल ड् ण् द् ङ् क् ह्

SHRĪ AUM KYA KRA KLĀ KKA RKA SKA SHCHA ṢTHA STA TNA ṆKA ṆTA NDA DDHA KṆĀ HMĀ

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

ગુજરાતી લિપિ

સ્વર, અક્ષર

VOWEL, CONSONANT

અ આ ઇ ઈ ઉ ઊ ત ફ લ

અ	આ	ઇ	ઈ	ઉ	ઊ	ઋ	ૠ	લ
A	Ā	I	Ī	U	Ū	RI	ṚI	LRI

એ એ ઓ ઔ અં

એ	ઐ	ઓ	ઔ	અં
E	AI	O	AU	AM

ક ખ ગ ઘ ઙ ચ છ જ ઝ ઞ

ક	ખ	ગ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ઞ
KA	KHA	GA	GHA	ŅA	CHA	CHHA	JA	JHA	ṆA

ટ ઠ ડ ઢ ણ ત થ દ ધ ન

ટ	ઠ	ડ	ઢ	ણ	ત	થ	દ	ધ	ન
TA	THA	DA	DHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA

પ ફ બ ભ મ ય ર લ વ

પ	ફ	બ	ભ	મ	ય	ર	લ	વ
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA

શ ષ સ હ

શ	ષ	સ	હ
SHA	ṢA	SA	HA

तामिलग्रन्थलिपि स्वर, व्यञ्जन

VOWEL, CONSONANT

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ऌ ॡ ण त

अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ॡ	ॢ
A	Ā	I	Ī	U	Ū	RI	RĪ	LRI	LĪ

ॡ ॢ ॣ । ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

ए	ऐ	ओ	औ	अं
E	AI	O	AU	AM

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ
KA	KHA	GA	GHA	ŅA	CHA	CHHA	JA	JHA	ṆA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न
ṬA	ṬHA	ḌA	ḌHA	ṆA	TA	THA	DA	DHA	NA

प फ ब भ म य र ल व

प	फ	ब	भ	म	य	र	ल	व
PA	PHA	BA	BHA	MA	YA	RA	LA	VA

श ष स ह

श	ष	स	ह
SHA	ṢA	SA	HA

क का कि की कु कू के के को को कं

क	का	कि	की	कु	कू	के	के	को	को	कं
KA	KĀ	KI	KĪ	KU	KŪ	KE	KĀI	KO	KĀU	KAM

प्राचीनदेवनागरी (नन्दिनागरी) लिपि

स्वर, व्यञ्जन

VOWEL, CONSONANT

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ए ऐ

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ए ऐ

ओ औ अं अः

ओ औ अं अः

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

प फ व त्त स र ल व

प फ व त्त स र ल व

श ष स ह क्ष त्र

श ष स ह क्ष त्र

कुम्भेश्वरको शिलापत्र
[प्राचीन देवनागरी लिपि]

पाटन कुम्भेश्वर मन्दिर स्थित शिलाभिलेख बाट

कृत्वा देवालयं प्रमृषासादं हि सत्ता

कृत्वा देवालयं प्रमृषासादं हि सत्ता
KRI TVĀ DE VĀ LA YAM RA MYAM PRĀ SĀ DAM HI SA TO

प्रमृषाविष्णुधीकृत्य भूमिं च प्राकारैः

प्रमृषाविष्णुधीकृत्य भूमिं च प्राकारैः
RA NAM VI SHO DHĪ KRI TYA BHŪ MIM CHA PRĀ KĀ RAIH

परिवेष्टितः ॥ कृत्वा चातुर्मूर्खं काग

परिवेष्टितः ॥ कृत्वा चातुर्मूर्खं काग
PA RI VE ŚTI TAM KRI TVĀ CHĀ TU RMMŪ KHAM KO SHA

सौवर्णनतमधितः किं नीसुविचि

सौवर्णनतमधितः किं नीसुविचि
SAU VA RNNAM RATNA MA NDI TAM TIH KI NĪ SU VI CHI

त्रांचाकि त्वाय परमेश्वरः ॥ कृत्वा ल

त्रांचाकि त्वाय परमेश्वरः ॥ कृत्वा ल
TRĀM CHA DHO KI TVĀ PA RA ME SHVA RAM KRI TVĀ LA

काद्रुतिं तस्मिन् वेदाघोषैः सुमंगलैः

काद्रुतिं तस्मिन् वेदाघोषैः सुमंगलैः
KṢĀ HŪ TIM TA SMI NA VE DA GHO ŚAI SU MAM GA LAIH

देवनागरी-लिपि

VOWEL

स्वर

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ऌ ॡ ए ऐ ओ औ अं अः

A Ā I Ī U Ū Ṛ Ṛī Ṭ Ṭī E AI O AU AM AH

CONSONANT

व्यञ्जन

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

KA KHA GA GHA ṆA CHA CHHA JA JHA ṆA

ट ठ ड ढ ण त थ द ध न

Ṭ ṬHA Ḍ ḌHA ṆA TA THA DA DHA NA

प फ ब भ म य र ल व

PA PHA BA BHA MA YA RA LA VA

श ष स ह क्षत्रज्ञः

SHA ṢA SA HA KṢA TRA JṆAH

मिश्र वर्ण

ॐ श्री प्र क्ल क क् क् क् क्ष क्ष क्ष क्ष

AUM SHRI PRA KLA KYA KNA KMA KṢMA KṢNA SHLA

ह ह ह ह ह ह ह ह ह स्थ

HNA HNA HMA HMA HLA HLA HVA HVA HNA STHA

ष्ठ ष्ट ल्ल त ट्ट द्भ द्भ द्भ द्भ ण्ण

ṢṬHA ṢṬRA LLA TTA TTA DBHA NKA DDHA NDRA RṆNA

ञ्च श्च णा अ अ नृ कृ रे ऐ छ

ÑCHA SHCHA ṢṆA A A RI RI AI AI CHHA

झ ञ् झ भ ण ल ल ल श श

JHA JHA JHA NA NA LA LA LA SHA SHA

क्ष क्ष भ भ ज्ञ ज्ञ क्र क्र क्य श्र

KṢA KṢA BHA BHA JṆA JṆA KRA KRA KYA SHRA

लुम्बिनी स्थित महेन्द्रस्तम्भको

अभिलेख

स्वस्ति श्री गिरिराजचक्रचूडामणिनरनारायणो-

SVASTI SHRĪ GĪ RĪ RĀ JĀ CHĀ KRA CHŪ DĀ MA NI NA RA NĀ RĀ YA NE

त्यादि विविध विरुदावलीविराजमान-मानोन्नत

TYĀ DI VI VI DHA VI RU DĀ VA LĪ VI RĀ JĀ MĀ NA - MĀ NO NNA TA

महेन्द्रमाला ओजस्वि राजन्य अतितेजस्वि त्रिभुवन

MA HE NDRA MĀ LĀ O JĀ SVI RĀ JĀ NYA A TI TE JĀ SVI TRI BHUVA NA

प्रजातन्त्र श्रीपद अतिकीर्तिमय नेपाल श्रीपद

PRA JĀ TĀ NTRA SHRĪ PĀ DA A TI KĪ RTI MA YA NE PĀ LA SHRĪ PĀ DA

प्रोज्ज्वल नेपालतारा ॐ रामपट्ट अतुलज्योति-

PRO JJVA LA NE PĀ LA TĀ RĀ AUM RĀ MA PA TTA A TU LA JYO TI

र्मय त्रिशक्तिपट्ट अतिप्रवल गोरखादक्षिणबाहु

RMAYA TRI SHA KTI PA TTA A TI PRA VA LA GO RA KHĀ DĀ KṢI MA YĀ HU

महाधिपति अतिरथी परमसेनाधिपति श्रीश्री

MA HĀ DHI PA TI A TI RĀ THĪ PA RĀ MA SE NĀ DHI PA TI SHRĪ SHRĪ

श्रीश्रीश्री मन्महाराजाधिराज महेन्द्रवीरविक्रम-

SHRĪ SHRĪ SHRĪ MANMA HĀ RĀ JĀ DHI RĀ JĀ MA HE NDRA VĪ RĀ VI KRA MA

शाहदेव देवानाम् सदा समरविजयिनाम् । ।

SHĀ HA DE VA DE VĀ NĀ MĀ SA DĀ SA MA RĀ VI JĀ YI NĀ MĀ

卷之四

झारदा	युरुमुखी	बैथि	बंगला	मैथिली	उत्कल	गुजराती	देव नागरी
७ 1	१ 1	१ 1	१ 1	१ 1	९ 1	१ 1	१ 1
३ 2	२ 2	२ 2	२ 2	२ 2	१ 2	२ 2	२ 2
३ 3	३ 3	३ 3	७ 3	३ 3	८ 3	३ 3	३ 3
४ 4	४ 4	४ 4	४ 4	४ 4	४ 4	४ 4	४ 4
५ 5	५ 5	५ 5	९ 5	५ 5	५ 5	५ 5	५ 5
६ 6	६ 6	६ 6	७ 6	५ 6	७ 6	६ 6	६ 6
७ 7	७ 7	७ 7	९ 7	७ 7	७ 7	७ 7	७ 7
८ 8	८ 8	८ 8	८ 8	४ 8	८ 8	८ 8	८ 8
७ 9	८ 9	८ 9	७ 9	७ 9	८ 9	८ 9	८ 9
१० 10	१० 10	१० 10	१० 10	१० 10	९० 10	१० 10	१० 10

वीरपुस्तकालय स्थित तृ.१९३३नं. शिवधर्म पुस्तकवाट उद्धृत अक्षरात्मक अङ्क

LETTERS WITH SYMBOLIC MEANING THE NUMBER ADAPTED FROM
THE MSS SHIVA DHARMA

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

वीरपुस्तकालय स्थित प्र.१३२०नं. महालक्ष्मीमत भट्टारकवाट उद्धृत अक्षरात्मक अङ्क

LETTERS WITH SYMBOLIC MEANING OF THE NUMBER ADAPTED FROM
THE MSS MAHALAXMI BHATTARAKA

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९

ॐ कुलीश्री महाविहार पाटनमा रहेको गुणकामदेवका समयमा लिखित बौद्ध-ग्रन्थ
प्रज्ञापारमिता शास्त्रवाट उद्धृत अक्षरात्मक अङ्क

LETTERS WITH SYMBOLIC MEANING OF THE NUMBER ADAPTED FROM
THE MSS OF OMKULI MAHA VIHAR

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

वीरपुस्तकालय स्थित विमलावती तन्त्र बाट उद्धृत

अक्षरात्मक अङ्क १देखि १०० सम्म

LETTERS WITH SYMBOLIC MEANING OF NUMBER ADAPTED FROM
THE MSS VIMALAVATI TANTRA

ॐ 1	ॐ 2	ॐ 3	ॐ 4	ॐ 5	ॐ 6	ॐ 7	ॐ 8	ॐ 9	ॐ 10	
ॐ 11	ॐ 12	ॐ 13	ॐ 14	ॐ 15	ॐ 16	ॐ 17	ॐ 18	ॐ 19	ॐ 20	
ॐ 21	ॐ 22	ॐ 23	ॐ 24	ॐ 25	ॐ 26	ॐ 27	ॐ 28	ॐ 29	ॐ 30	
ॐ 31	ॐ 32	ॐ 33	ॐ 34	ॐ 35	ॐ 36	ॐ 37	ॐ 38	ॐ 39	ॐ 40	
ॐ 41	ॐ 42	ॐ 43	ॐ 44	ॐ 45	ॐ 46	ॐ 47	ॐ 48	ॐ 49	ॐ 50	
ॐ 51	ॐ 52	ॐ 53	ॐ 54	ॐ 55	ॐ 56	ॐ 57	ॐ 58	ॐ 59	ॐ 60	
ॐ 61	ॐ 62	ॐ 63	ॐ 64	ॐ 65	ॐ 66	ॐ 67	ॐ 68	ॐ 69	ॐ 70	
ॐ 71	ॐ 72	ॐ 73	ॐ 74	ॐ 75	ॐ 76	ॐ 77	ॐ 78	ॐ 79	ॐ 80	
ॐ 81	ॐ 82	ॐ 83	ॐ 84	ॐ 85	ॐ 86	ॐ 87	ॐ 88	ॐ 89	ॐ 90	
ॐ 91	ॐ 92	ॐ 93	ॐ 94	ॐ 95	ॐ 96	ॐ 97	ॐ 98	ॐ 99	ॐ 100	

वीरपुस्तकालयमा रहेको तृ.२८५ नं., गुणकारणव्यूह नामक पुस्तकबाट उद्धृत

अक्षरात्मक अङ्क १ देखि १०० सम्म

LETTERS WITH SYMBOLIC MEANING THE NUMBER ADAPTED FROM
THE MSS GUNAKARANDAVYUHA

८	दि	इ	क	ह	उ	अ	उ	उ	अ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
अ	अ	अ	अ	अ	अ	अ	अ	अ	थ
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
थ	थ	थ	थ	थ	थ	थ	थ	थ	ल
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
ल	ल	ल	ल	ल	ल	ल	ल	ल	य
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
य	य	य	य	य	य	य	य	य	६
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
६	६	६	६	६	६	६	६	६	७
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
७	७	७	७	७	७	७	७	७	८
61	62	63	64	65	65	67	68	69	70
८	८	८	८	८	८	८	८	८	९
71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
९	९	९	९	९	९	९	९	९	क
81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
क	क	क	क	क	क	क	क	क	अ
91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

वीरपुस्तकालयमा रहेको प.१११४ नं. कालोत्तर नामक तन्त्रबाट उद्धृत

अक्षरात्मक अङ्क १ देखि १०० सम्म

LETTERS WITH SYMBOLIC MEANING OF THE NUMBER ADAPTED FROM
THE MSS KALOTTAR TANTRA

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०
२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०
३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०
४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०
५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०
६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०
७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०
८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०
९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००

नेपाली मुद्राबाट उद्धृत संख्या

LETTERS WITH SYMBOLIC MEANING OF THE NUMBER ADAPTED
FROM THE NEPALESE COINS

[illegible]

